

KÓNYA Ádám
BOÉR Hunor

A Székely Nemzeti Múzeumba tervezett fal- és üvegfestmények

(A közlésről)

A Székely Nemzeti Múzeum sepsiszentgyörgyi főépületének belső dekorációjára már a kezdet kezdetén születtek tervek. Az első világháború kitörése, a szükséges anyagi alap két világháború közötti és a második világháború alatti hiánya, valamint a nézetkülönbségek végül megghiúsították a tervek megvalósítását. Mégis, tekintettel olyan művészek részvételére, mint gr. BÁNFFY Miklós, BARABÁS Márton, GÖDRI Ferenc, GULYÁS Károly, KÓS Károly, zsögödi NAGY Imre, VARGA Nándor Lajos, ha az általuk megálmodott üvegfestmények és freskók kivitelezésére nem is került sor, történetük a Múzeum történetének értékes fejezetét képezi, és a vonatkozó levelezés közzététele az erdélyi magyar művészettörténet érdeklődésére feltétlenül számot tarthat.

Bevezető

A Székely Nemzeti Múzeum épületeinek az első világháborút megelőző megszületését számos dolgot tárgyalja. Nyomon követhető a múzeum ifj. GÖDRI Ferenc, CSUTAK Vilmos és dr. LÁSZLÓ Ferenc összeállította egykorú *Jelentéseiből*, feldolgozták mind múzeumtörténeti szempontból, mind pedig KÓS Károly építészeti munkásságának részeként.¹ Jóval kevésbé ismert a múzeumi telek utcai frontjának kiképezése, a belső építészeti megoldások története és a kapcsolódó művészettörténeti-ipartörténeti vonatkozások. Pedig az Alsó-sétatéri, mai KÓS Károly utcai kapuk, maga a kerítés, a

főépület kovácsoltvas rácsai és zárai, de az egykori, részben máig használt berendezés is KÓS Károly keze nyomát viseli. A kapukat eredetileg tervezni szándékozta, és csak menet közben alakult ki, párhuzamosan az elindított skanzen-elképzeléssel a végleges megoldás: 1911-es, LÁSZLÓ Ferencsel közös dálnoki kiszállása nyomán vásárolják meg az 1733. évben emelt, ma legrégebb álló székelykaput a szemérmői oldalra, és 1912-ben ugyancsak ő készíti elő ZRUMECZKY Dezsővel (akinek szerepét a múzeumépületek tervezésében még nem világították meg kellőképpen) LÁSZLÓ udvarhelymegyei néprajzi gyűjtését, amelynek nyomán 1913-ban bekerül a városközpont felőli oldalra az 1875-ös zetalaki székelykapu is.² A középső, főbejárati gyalogkapuról hasonlóképpen több tervváltozata fennmaradt: a megvalósult mai, utójára 1963-ban javított kiskapu is az ő terve (de átmenetileg állt itt, ennek a helyén, amint azt DEMETER Lajos helytörténeti kutatásai bizonyítják, az említett zetalaki kapu is).

1912-ben LÁSZLÓval és CSUTAKkal Csíkban gyűjt, szárnyasoltárokat tanulmányoz, majd GYÁRFÁS Győzővel ugyanott vásárolni is készülnek egyet a múzeumnak (a KÓS tervezte kápolna-rész berendezésére nyilván; ide végül csak 1948-ban kerül be a zabolai MIKESek csíki eredetű szárnyasoltára). A főbejárat fölé tervezett szecessziós Székely Nemzeti Múzeum-felirat terv marad, de a régi épületszárnyakban valamennyi kilincs, a főbejárat ráharapó állapot (a tervrajzon ember-állat szörnyalakat) ábrázoló kapukilincse alatt is kovácsoltvasba írva tanúsította a zár, a legnehezebb időkben is, hogy hol jár éppen a látogató: a Székely Nemzeti Múzeumban. A belsőépítészeti megoldásokat illetően nemcsak a megvalósult padlómozaik színvázlatai maradtak fenn, de a földszinti előcsarnok és lovagterem kifestésének korai terve is. A falak festése, a kialakítandó falfestmények, a lépcsőház és a kápolna stb. ablakainak üvegfestményekkel való kiképezése megannyi, évtizedeken át fel nem adott elképzelés, amelyen végül a Múzeumhoz közel álló jeles képzőművészek egész sora gondolkozott, dolgozott együtt az intézmény vezetőivel: gr. BÁNFFY Miklós, BARABÁS Márton,

*Sf. Gheorghe, KONSZA Samu 17, RO-4000

**Sf. Gheorghe, N. IORGA 12, Bl. 22C/2, RO-4000

GÖDRI Ferenc, GULYÁS Károly, zsögödi NAGY Imre, VARGA Nándor Lajos. A következő forrásközléssel vonatkozó szakmai levelezésüket kívánjuk közzétenni.

Egy építkezés elvarratlan szálai

A Székely Nemzeti Múzeum épületeit 1911–12-ben építik fel, 1913-ra a könyvtár berendezése marad. KÓS Károlynak már 1911. ápr. 23-i hozzávetőleges költségszámításában ott szerepeltek a tételek között a „színes üveglablakok”.

1913. máj. 25-én ajánlatot tesz az múzeum építőbizottságának a főépület lépcsőházába tervezendő színes üveglablakra is (1). Az ajánlat rajzmelléklete hiányzik, előbb Budapestre küldték fel, majd, amennyiben CSUTAK Vilmos múzeumigazgató 1931. okt. 4-i levelének (7) utalása erre vonatkozik, CSUTAK visszaadta KÓSnak. A szintén mellékelte árajánlat szerint 1220 háború előtti koronába került volna. 1913. jún. 6-án a Székely Nemzeti Múzeum Építőbizottsága XXXIII. gyűlésének jegyzőkönyve szerint a múzeumőrök (CSUTAK és dr. LÁSZLÓ Ferenc) be is mutatják a lépcsőházi nagy ablakhoz készített színes rajzot, melynek alapján annak színes üvegezése kivitelezendő lesz.³ Mellékelik hozzá MAJOROS Károly árajánlatát is. Az építőbizottság (a többi jelenlevő: ifj. GÖDRI Ferenc nagy sepsiszentgyörgyi polgármester és múzeumi igazgató-választmányi elnök elnöklete alatt ZATHURECZKY Gyula, mint az alapítónő családját képviselő igazgató-választmányi tag, ZAYZON Ferenc korábbi múzeumőr, a Székely MIKÓ-Kollégium tanára, SIPOS Samu, igazgató-választmányi pénztáros) a bemutatott rajzot, mint kivitelre alkalmasat, elfogadja. Az apróbb részleteket KÓSSal közeli ittléte alkalmával személyesen fogják megbeszélni. Ez alkalommal fognak tájékozódni a munkába adás tekintetében is.⁴ Jún. 5-én CSUTAK válaszolja meg KÓS ápr. 10-i és máj. 25-i levelét – közben Lipscsében volt –, utóbbira vonatkozóan azt írja, hogy „a színes ablak dolgában együtt fognak határozni”. Dec. 8-án SZALAI Imre, az ellenőrző látogatást tevő országos múzeumi főfelügyelő szerint a színes ablakok feleslegesek, de HÜLT L Dezső országos felügyelő ellentmond neki (az épület tervére ere-

detileg ő kapott megbízatást, és ő engedte azt át KÓSnak): ezek adnák meg az épület karakterét.⁵

CSUTAK 1914-ben, még márc. 11. előtt⁶ „egy részlet-kifizetés kapcsán kér tervet KÓStól múzeumi felíratra, a cinterembe szakálszárítóra, a kápolnai színes ablakokra, ruhatári falburkolatra fogással, folyosói háttas üléspadokra, díszterembe tanácskozó asztalra, olvasóterembe kisebb asztalra. Márc. 11-én újabb részösszeget utalványoz, további két lámpakar rajzát kéri, „mert mindezeket a munkálatokat sürgősen végre kell hajtánunk”. Postafordultával várja a visszajelzést, mert a hátralevő munkálatok ügyében igazgató-választmányi gyűlést akarnak tartani. KÓS márc. 17-én válaszolja elképzelését: a kápolna középső ablakába a CSEREY-címet szánna, egyik oldalsóba a székely címet, másikba pl. Háromszék vármegye címerét. Reméli, hogy a lépcsőházi ablak üvegét is elkészítetik, nagyon szép lesz, írja (2). Ápr. 21-én meg is küldi a még igényelt rajzokat (két asztal, egy pad, egy lámpás, a szakálszárító, a ruhatári berendezés; a kápolnaablakok, üresen hagyva magát a címerhelyeket, míg a Múzeum eldönti, mi is kerül oda; a velencei mozaik címfelirat, amelyet a kivitelező kinagyítása után még ellenőrizni kíván) (3).

1914. júl. 2-án HEGEDÜS Lóránt képviselő ír Budapestről, a későbbi levelekből ítélve már most dr. DADAY Vilmosnak, a múzeum igazgató-választmányi ügyvezető alelnökének: 6-án érkezik meg Sepsiszentgyörgyre. Utánajárt a Múzeum dolgainak a Kultuszminisztériumban. Barátja, dr. MAJOVSZKY Pál azzal biztatta, hogy ha a választmány kéri hivatalosan, a minisztérium a szép üvegfestésű ablakra vonatkozó kérésnek helyet ad, illetőleg ilyet készített a HÜLT L által is megjelölt nagy ablakok helyére.⁷ Júl. 7-én a Székely Nemzeti Múzeum csakugyan kéréssel fordul ennek megfelelően HEGEDÜS Lóránthoz, közbenjárás végett (4). Továbbgondolták a címerek megfestésének gondolatát, a székely nemzeté mellett valamennyi székely megye, illetve Sepsiszentgyörgy címerének megfestésével számolnak (végül nem az előcsarnok lépcsői fölött, és a város címerét leszámítva nem külön-külön, hanem a díszterem nagyméretű festményeként, KEŐPECZI SEBESTYÉN József

munkájaként fog megvalósulni, 1943-ban). Egyben a megnövekedett intézménnyel járó gondok között, most, kiemelten merül fel a fizetett múzeumigazgatói állás létesítésének igénye (ennek biztosítását egyelőre reménytelenül teszi a kitörő világháború). Júl. 8-án HEGEDŰS mint a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke írja DADAYnak,⁸ hogy az előző napi kérés nyomán érintkezésbe lépett MAJOVSZKY Pál minisztériumi tanácsossal, jelölné meg, mit talál teljesíthetőnek a festményt illetően, de megjegyzi, hogy neki magának nem nagyon tetszik a beküldött festménytervezet. Ennek ellenére, 1916. jan. 1-jén a Székely Nemzeti Múzeum beruházási szükségletei között, iktatatlan iraton még mint megrendelendő jelenik meg a színes ablak (1500 Korona, messze a legnagyobb tétel a megrendelések között – a többi egyenként legtöbb 5-600 Korona az összesen nem egészen 5000-ból). Ugyanitt jelenik meg tételként a címfelirat (500 Korona). Még ebben az évben, értelem szerint a román betörés előtt kéri CSUTAK Vilmos az országgyűlési képviselőtől „múzeumunk régiségtári oszlopaira tervezett családi címerek általános tervezetének előkészítése és összeállíthatása végett családi címerének színes vagy színtelen, de mindenesetre pontos rajzát, esetleg az eredeti címerleírással vagy annak másolatával együtt”. A háború megszakítja a tervezetést, a főépület 1920-ig katonai használatba kerül.⁹

Sorok rendezése

Ahogy visszajutnak múzeumi épületük birtokába, LÁSZLÓ és CSUTAK azonnal rendkívüli erőfeszítéseket tesznek, hogy rendeltetészerű használatát biztosíthassák. Fillérenként gyűjtik össze a környék kisebbségbe szorult magyarságától, amelyet pedig már az 1916-os betöréssel súlyos anyagi veszteség ért, a szükségessé vált javítások, a berendezés, a kiállítások felállításának költségét. KÓS Károly végig hűséges társuk. 1921-ben berendezést tervez (szekrény- és padstb. rajzai alapján készült számos akkori bútordarab máig használatban van a múzeumban, vagy éppenséggel legmegbízhatóbb, legkényelmesebb darabjai), illetve a belső felületek

kifestéséhez készít meleg és hideg árnyalatokkal színvázlatot: „ami a festést illeti, úgy a falak felső részét fehérre kell hagynotok, úgy a nagyteremben, mint a régiségtárban és a folyosókon. Alsó részét parapetmagasságban, illetve kb. 1,50 magasságig kellene festeni, és pedig attól függő, milyen színűek a bekerülő bútorok. Ha azok *meleg* színűek (barnások), akkor a falfestésnek szürkének (hidegnek) kell lennie. Legjobb egy drappos szín, és pedig pasztellszerű dolog, reá spriccelve, hogy levegősen hasson, felül egy külön csíknak kellene lezárnia, mely fekete alapon valami színes dolgot (?) is tartalmazhat. Viszont a folyosót esetleg lehet valami melegebb színű, de ezt is inkább semleges színű festéssel ellátni; szintén csak parapetszerűen”.¹⁰ Küldi a szekrény- és padrajzot. CSUTAK a színtervet megvitatja, KÓS levelének hátoldalán ott vannak ceruzás jegyzetei. Közepétől halványabb (kb. korábbi) ceruzás jegyzet: Régiségtár fal ív kezdetéig barna szín. Olvasó asztalok (innen megint erős ceruzafírás) pácolva, úgy mint a padok, matt. Ablakválasztó párkány alsó síkjára kályha színe matton, vízszintes lapon. (Majd kb. felülről kezdve a beírt oldalt:) ROEDIGER Lajos szerint a szekrények színe szürkésfehér, fal alsó részének színe barna (legyen). GYÁRFÁS Jenő¹¹ véleménye: a szekrény zöld és fehér, nem fényes, hanem matt, belül is ugyanilyen (legyen). ROEDIGER Lajosról,¹² egyebek mellett a magyar múzeumügy veteránjáról korábban is tudtuk, hogy a húszas években LÁSZLÓ és CSUTAK egyik fő szakmai támasza volt a múzeum felélesztésében. Az ugyancsak múzeumi igazgató-választmányi tag idős festőről, akit majd az előcsarnokból temetnek, már csak másodkézből volt ismeretes, hogy részt vett a talpraállításban (képzőművészeti anyag rendezése a falakon): lám, valóban szakértő minőségben is segítette.

1921. jún. 30-án írnak az erdélyi múzeumok felügyelőségének, hogy az emeleti díszterem berendezését megkezdték; 1922-ben ezt koncerttel avathatják, de a későbbi levelezés arra vall, hogy kifestésének KÓS-féle terve nem valósult meg. 1923-ban a fedélzet javítására, a képek elhelyezésére és újra az üveglablakok elkészítésére készít tervet; máj. 25. déltől máj. 27. estig a

Múzeum vendége. („Megnézte a fedélzetet, hogy miképpen lehetne javítani, hogy a folyosó nagy üvegablakával mit lehet csinálni, tervet készített a képek egy részének elhelyezésére.”¹³) 1928-ban újfent a díszterem kifestésére adnak utasításokat aug. 2-án, június 25-i levele alapján, BOROS János és KÖLCZE József szobafestőknek, a terv némileg változott. („Felső harmad fehér, alsó kétharmad egy egyszerű aranybarna alapon szürke spriccelés, felül fekete vonallal zárva, úgy hogy a falfestés és a lezáró vonal között egy vékony stráf marad.”¹⁴) A javítások kérdése is visszatérő gond, ezúttal a lépcsőház mennyezetét javítják meg. Az elvégzett munkára vonatkozó összegezt az 1929. márc. 23-i igazgató-választmányi gyűlés jegyzőkönyvében találjuk: „a helybeli Jótékony Nőegylet 10 000 lejt ajándékozott volt a múzeum dísztermének újrameszeltetésére: Ennek alapján az ügyvezetőtanács több ízben foglalkozott a díszterem kimeszelése, illetve kifestése kérdésével, s abban állapodott meg, hogy a vízvezetési és villanyvilágítási vezetékek felülvizsgálata és kijavítása után a dísztermet a KÓS Károly műépítész tervei szerint kifesteti oly módon, hogy az oldalfalak felső 1/3 része és a mennyezet gipszes fehér meszelést kapjon, az alsó 2/3 részre pedig egyszínű aranybarna alapon szürkés spriccelés jöjjön úgy, hogy az egész terem semleges színt kapjon, ami a képeknek jó háttérrel biztosít, s a szemet sem sérti.” A fogalmazás a KÓSÉ, FADGYAS Anna titkárnő másolata alapján kerül a szövegbe.¹⁵

Freskók, secco-k, üvegablakok

CSUTAK egy dr. BARABÁS Andornak¹⁶ írott levele már 1926. szept. 5-én azt bizonyítja, hogy időközben mást is bevontak a közös tervezésbe. A napokban, így a levél, BARABÁS Márton¹⁷ kedves barátjuk Vajnafalván marad, kéri „a még függőben lévő múzeumi kérdésünk végleges elintézése tárgyában” megkeresni.¹⁸ 1927-ben CSUTAK megkezdi az előkészületeket az 1929-es jubileumi ünnepekre, KEÖPECZI SEBESTYÉN Józsefet¹⁹ foglalkoztatja; 1928-ban az első székelyföldi tanulmányút, 1929-ben az Erdély-szerte megrendezett ORBÁN Balázs-megemlékezések, majd a múzeumi ötvenéves ju-

bileum, 1930-ban a Csiki Székely Múzeum megalapítása által is megpezsztített csíkszeredai szakmai élet, majd a székely skanzen szervezése segíti a székelyföldi értelmiség és művészvilág Székely Nemzeti Múzeum körül is sűrűsödő szerveződését. Az intézmény mind az 1929. őszi ünnepekkel, mind pedig az 1933-as sepsiszentgyörgyi EME-vándorgyűléssel képzőművészeti tárlatra teremt lehetőséget. A barátokkal, köztük a régi tanítványokkal megújulnak a kapcsolatok, és felidéződnek a régi tervek is. A most következők fényében mindjárt más beállítást nyer a marosvásárhelyi kultúrpalota építésének egyidejű volta a sepsiszentgyörgyi múzeumépülettel, bizonyos, a térségbeli képzőművészeti alkotásokkal, egy régió művészeinek belső kapcsolatrendszerre, de akár olyan elfeledett dolgokra, mint a sepsiszentgyörgyi múzeum szerepe Székelyföld középkori falfestményeinek feltárásában.

1931. szept. 28-án NAGY Imre²⁰ és VARGA Nándor Lajos²¹ közösen írnak levelet CSUTAKnak²² (5). Meggyőzték MÁRTON Ferencet²³, hogy egyik főművét, a *Gátkötő székelyeket*²⁴ üvegfestménynek adaptálja a lépcsőházba. Gyakorlatilag 800–1500 pengőbe kerülne (ez az anyagköltsége). Ugyanakkor felajánlják, freskókat festenek a szabad falfelületekre (a múzeum az állványozást és ugyancsak az anyagköltséget kellene, hogy fizesse). A fennmaradt levelezés *in medias res* indul, utalásokból arra következtethetünk, hogy a kezdeményező a múzeumigazgató volt, 1930-ban. CSUTAK egyelőre KÓSra vár, akivel már akkor belevágtak a régi üvegfestmény-tervek feltámasztásába, és ami a lépcsőház ablakát illeti, mostani, okt. 2-i levelemben az épp Budapesten tartózkodó barátai türelmét kéri – a freskók tekintetében viszont szívesen szabad kezet ad nekik. Ismerik a lehetőségeket, pontosítsák tehát, milyen felületekre gondoltak, hogy költségvetést készíthessen. Be lehetne-e vonni közös dolgokba NAGY Istvánt²⁵, NAGY Imre festő nagybátyját, illetve más székelyföldi művészeket? (6). Két nappal később KÓSnak ír (5), ismerteti a friss ajánlatot, és jelzi, hogy üvegfestmény-ügyben KÓSt támogatná, hiszen maga is inkább történelmi tárgyú alkotást tudna elképzelni a lépcsőház hatalmas, ötös osz-

atái ablakába (pl. Csaba vagy Szent László lovas alakját). A levélben másrészt most történeik először célzás gr. BÁNFFY Miklóstra²⁶, egyelőre KŐSSzal való kapcsolatára.

Okt. 6-án NAGY Imre és VARGA ragaszkodnak a MÁRTON-kép ötletéhez (8), különben gyűjtik a múzeumnak a képzőművészeti anyagot. CSUTAK ekkor részletezi NAGY Imrének, miért nem kerülheti meg KÓS Károlyt: a lépcsőházi ablak dolga nem volt egy feladott ügy, leellenőrizhetik az 1929-es **Emlékkönyv**-ben is. Mi volna, ha az üvegre vitt *Gátkötő széke-lyeket* a díszterem ablakába készítenék (9)? VARGA Nándor Lajosnak még aznap egy évvel korábbi elképzeléséről ír: akkor nézte át Budapesten, a Képzőművészeti Múzeumban a széke-lyföldi középkori freskók másolatait, azokból szándékozott a Múzeum falaira válogatni. Persze új freskókról is lehet szó (10).

CSUTAK megsürgeti KÓS Károlyt (11), de érdemben csak más közös dolgaikra kérdezhet rá. 1932. jan. 18-án kénytelen VARGÁt további kivárára kérni: „KÓS még nem válaszolt, engedd függeni az üvegfestmény kérdésünket még, s a *Magyar Iparművészet* 1909. évfolyamában olvasd el a KÓS Attila-énekét.”²⁷ VARGA febr. 15-én válaszol, egy levél utóiratának erejéig: „A freskóterveket már fundálom, addig is, míg végső témákat tudnék, a mennyezetre már tervezem *Emese álmát* és a *Hadak útját*, azt hiszem, hogy ez a legmegfelelőbb, s részedről is körülbelül ez a témakör fog a mennyezeten maradni. Nyáron már szeretném ezt megcsinálni, mert az egyik oldalfalra legalább valódi freskót szeretnék.”²⁸ Márc. 1-jén CSUTAK a közben hazatért NAGY Imrének számol be a tervek alakulásáról (12). Tavasszal ROEDIGER Lajos, KEÖPECZI SEBESTYÉN és GÖDRI Ferenc²⁹ Gelencén múzeumi kiküldetésben tanulmányozza a Szt. László- és Szt. Margit-freskót, miként lehetne részleteit másolatban a múzeumban megfesteni.

Március végén CSUTAK KÓS Károlytól már freskóterveket is vár, tehát itt is előrelépés történt (13). Az 1932. márc. 29-i múzeumi ügyvezető-tanácsi gyűlésen azt jelenti, hogy előzetes tárgyalásokat folytatott NAGY Imre, VARGA

Nándor és MÁRTON Ferenc festőművészekkel, akik arra vállalkoztak, hogy nyáron a múzeumi folyosókat és gyűjteményfalakat székely motívumú falfestményekkel látják el. KÓS is dolgozik a lépcsőházi üvegfestmény tervezetén. Felhatalmazást kér, hogy tovább tárgyaljon, terveket kérjen a költségvetésileg előirányzott 10 000 lej erejéig – ezt meg is kapja.³⁰ Ápr. 9-i kivonat³¹ KÓS márc. 29-i leveléből: „Küldöm az ablak vázlatát is (lépték). Próbáltam több alakkal megoldani, de okosabbnak látok egyetlen alakot, mert az öt osztás nagyon szaggatná a népesebb kompozíciót (a gátkötők tiszta alakos kompozíciója teljesen abszurdum. Az öt részre szaggatott teret a hegyormok és fellegvonalak futják össze és alul egy tarka virágos mező. Ezt oromfoglalással jól meg lehet oldani. Ha vázlata tetszik, akkor színbe is kidolgozom. Próbáltam, és jól hat. Stb. stb.” CSUTAK aug. 9-i ceruzás kommentárja: „NB. 1, KÓS Károly szeptember végéig megcsinálja 1:10 léptékben a színes ablakrajzot. – Szeptember második felében ezt számonkérem tőle, és ugyanakkor beszélek a kivitelről KISBÁN Miklóssal, akit ebben a kérdésben is szakértőnek tekintek. 2, KÓS szeptember derekáig megküldi a lépcsőházi falak méreteit, s azt azonnal megküldöm VARGÁnak, hogy csináljanak MÁRTON Ferencsel részletes kompozíciót.”

A történetben tehát BÁNFFY, írói álnevével KISBÁN is megjelenik, ezúttal egyértelmű, hogy nem politikusként. CSUTAK 1932. április 11-én tervrajzokat kísérő KÓS-leveleket nyugtázhat (14), valóban kényes helyzetbe került, rivális elképzelések között kellene döntenie. Természetes, hogy döntőbíróat keres. KÓS hamarosan részleteiben előterjeszti elképzelését az igazgató-választmánynak, rögzítetlen tárgyú kompozíciókkal, a gelencei freskók részleteivel a kápolnában (15). Érdekes, hogy vászonra, temperában képzei el a „freskópótló” felületeket (BENE József mai, Szent Anna-tó legendát ábrázoló vászna a lépcsőház oldalára kifeszítve érzékeltetheti, mire gondolhatott). Az átfogó tervezetről máj. 12-én másolat készül a VARGA számára is, CSUTAK hitelesíti. Levelében székely mitológiai témát kér a lépcsőházba (16). VARGA megérti, hogy a MÁRTON Ferenc-ver-

zió esett, és ennek ugyan nem örül, de elfogadja: az épületet KÓS tervezte, tereit valóban jogában áll megszabni, milyennek óhajtja. A temperászás megoldást azonban elfogadhatatlannak találja. Valószínűleg nem értette félre, és KÓS tényleg nem is annyira a költségek miatt ajánlotta a panós módszert, hanem mert nem bízott abban, hogy igazi freskót tisztességgel meg tudna ekkor valaki festeni a Székelyföldön. Mindenesetre kompromisszumot javasol, ne legyen hát freskó, de fessék „al secco”, száraz falra. Próbálják ki egy-egy kis darabon, írja. Feltehetően a múzeum pincéjébe ajánlott próba ötletéből nő ki az aldobolyi HOLLAKY-kúriabeli 1933-as kísérlet (*Szent László és a lányrabló kun, Emese álma, Attila és serege* című hármás falfestmény) az épület nagytermében. (17). Jún. 9-i levelében is kitér az ügyre: „Talán még adhatnál utasítást az én részemre fizetendő múzeumi freskók festékanyagára is, vagy 40-50 pengőt, hogy én azt megvegyem, s magammal vigyem. Ez később is felhasználható, ha sor kerül az egész kivitelle. (Ne ijedj meg, a próbafestésre nem fogom mind felhasználni!)” CSUTAK intézkedik, közvetíti a kérést jún. 24-én dr. BARTHA János királyi ügyésznek: „VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár, kedves volt tanítványom és barátom, ki Aldobolyból HOLLAKI Emmát vette el februárban feleségül, s így bizonyára Atyádfia lett, és most a feleségével készül ide haza, a napokban fel fog keresni, hogy különböző múzeumi vásárlásokra Tőled pénzt kérjen. Mint-hogy ezek a bevásárlások igen fontosak, mert részben a ma már ismeretlen régi háromszéki népviseletet akarjuk halottaiból feltámasztani, részben múzeumunkat akarjuk még vonzóbbá és művészibbé tenni, hogy így a VARGA és más festőművész barátaim ingyen munkájával egyúttal nagyon szükséges tőkebefektetést is végezzünk, mivel tökéletesen koldusok lettünk: azért szeretettel kérlek, hogy VARGA Nándor barátom szavainak teljes hitelt adni, s neki a KOVÁCS Kálmán kedves barátunk által jelzett nervus rerum gerendárumot átadni szíveskedj.” Párhuzamosan, még aznap megnyugtatta VARGÁT: „Írtam dr. BARTHA János kedves barátomnak, hogy a nála levő múzeumi pénzből adjon át

Neked annyit, amennyit kérsz a KISS János tanársegéd részére, a kérdéses festékek bevásárolhatására...” Aug. 4-én ismét részletes érvelést kér a KÓS-elképzelés ellenében, és jelzi, hogy NAGY Imre türelmetlen, ha nem sikerül kimozdulniuk a holtpontról, kilép a közös vállalkozásból (18).

Aug. 26-án CSUTAK ROEDIGER Lajost kéri, képviselje mellette, illetve TÖRÖK Andor, FELSZEGHI István, ERŐSS József mellett a múzeumot a vasárnapi gelencei ünnepeken (a KEÖPECZI SEBESTYÉN József ötletére, művészeti vezetése alatt felújított templom újraszentalésén): „A falképek átvándorlása még csak tervezet, de komoly terv; csak ez is lassan megy, mint minden jó dolog pénz hiányában.” Újabb néhány hónap után pedig: „1933. január 2-án reggel KÓS Károly műépítész Sepsiszentgyörgyre érkezvén, december 24-én küldött levelem értelmében, vele és VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár barátommal beható megbeszélést folytattunk a lépcsőház és folyosók kifestése tárgyában. Január 5-én KÓS Károly barátommal Csíkszögödre utaztunk NAGY Imre festőművészhez, és hárman részletes tervet készítettünk a szeptember 10–15-re tervezett képzőművészeti kiállítás rendezése tárgyában.”³² A csapat tehát ezúttal két fordulóban is együtt van, érdemben tárgyalhatnak. A folytatás mégis elmarad. Jan. 8-án ehelyett CSUTAK Vilmos tanácskérése, illetve rákérdezése a marosvásárhelyi üvegfestményekre (19) újabb elképzelésekkel bonyolítja a tervezést, és inkább nehezíti, mint könnyíti a döntést – GULYÁS Károly³³ lelkes válasza postafordultával érkezik (20). Nyárára VARGÁnak letisztult Atilla, illetve Szent László-freskóterve van, viszont arra fel, hogy döntőbírónak kérték KÓS tervezetét illetően, BÁNFFY maga tervez lovas Csabát a KÓSé helyett, tehát most már vele is egyeztetni kell stílust, kompozíciót (21–22).³⁴ A gond az, hogy KÓSnak az 1909 óta ismert Csaba-megoldása túl „parasztosnak” tűnhet „macska-lován” CSUTAK szemében, aki valami heroikusabbat látna szívesen. BÁNFFY erre tesz kísérletet, az ő Csabája viszont túl légiessé lesz, ez a tündérkirályfi már csakugyan stílustörés a múzeum robusztus

neoromán elemei között. Talán ez is oka annak, túl az állandó anyagi gondokon, hogy a lépcsőház ablakába mégsem kerül üvegfestmény.

1934. szept. 28-án ehelyett BARABÁS Márton jelentkezik Brassóból, a gelencei freskók részleteit vállalná megfesteni a Múzeumban (23). Az elmúlt évre vonatkozó, 1935-ben írt igazgatói jelentés pizkozatában beadványa a díszterem előtti helyiség kifestésére az 5. pont. A MIKÓS irattartón CSUTAK megjegyzése ceruzával: „Kedves Feri³⁵, szíves véleményedet kérem a B. M. javaslataira. CSUTAK V.” BARABÁS

1935. márc. 27-én KÓS is újra jelentkezik. Mellékelten a CSUTAK vikendházának sokszorosított tervét küldi, metszettel, költésévetéssel, illetve a *Helikon–Pásztortűz* író-olvasó estet szervezi (többen nem tudnak jönni, de lejönne vele BÁNFFY, aki két napot Sepsiszentgyörgyön is töltene, ez jó volna a vidéknek politikailag is, összehozhatnák őt az értelmesebb emberekkel). CSUTAK ápr. 1-jén, majd ápr. 20-án válaszol: GÖDRI megcsinálta a kért fényképmásolatokat, küld a tizenöt fotót. KÓS viszonya BÁNFFYval nagyon jónak tűnik, de az üvegablakokról és freskókról nem esik szó. Egy év múlva pedig, CSUTAK Vilmos halálával, mint annyi más nagy terv, ez is megfeneklik. Az utolsó felvonás 1942-es: VARGA Nándor Lajos ezúttal HEREPEI János igazgatónak segít, amiben csak teheti. Márciusi–áprilisi levélváltásukból (24–27) tudjuk meg, hogy nyárra freskók festését tervezik, most is NAGY Imrével. Pénz azonban nincs, HEREPEI azt, ami van is a háborús körülmények közt, a főépület KÓS-tervezte új, északnyugati szárnyára tartalékolná. Az 1943. évi, 1848-as kiállításra VARGA végül saját hasonló témájú freskója helyett GYÁRFÁS Jenő befejezetlen, letétbe behozott művét, *GÁBOR Áron halálát* restaurálja; NAGY Imre dolgozó székelye sem valósul meg (az új épületszárny megépülése is évtizedekkel később történhet meg). Az utolsó adatokat JAKAB Antal újságcikke szolgáltatja:³⁶ (VARGA Nándor Lajos, mondja HEREPEI) „nyáron, ittléte alkalmával azzal állott elém, hogy a múzeum csarnokát a székely mondavilág megelevenítésében akarja feldíszíteni. Hatalmas freskókat tervez. Már el is

készítette Attila király temetését és a bálványosvári mondát ábrázoló freskók terveit. Monumentális alkotások lesznek. Hacsak valami közbe nem jön, nyáron hozzá akar kezdeni.” Nyáron, mint tudjuk, közbejött valami: a front érte el a Kárpátok vonalát. A tervek nagy része fenn sem maradt, pótlásukra hadd álljon itt a vonatkozó levelezés.

Melléklet

1.

KÓS Károly a Székely Nemzeti Múzeum tekintetes Építőbizottságának (Sepsiszentgyörgy)
Budapest, 1913. május 25.

Mellékesen van szerencsém elküldeni a múzeumépület lépcsőházi ablakának színes rajzát, valamint a MAJOROS Károly üvegfestő mester reávonatkozó árajánlatát. Megjegyzem, hogy az ablak olcsóbb volna, ha nem kellene Szentgyörgyre szállítani, és ott személyesen felállítani, úgyhogy ez kb. 200-300 Koronával emelné az árat, valamint az is, hogy most erősebb vas merevítések kellene. Kérem azonban a tisztelt Bizottságot, hogy tekintettel arra, hogy arra az ablakra feltétlenül szükség van, és szükséges az is, hogy annak művészi hatása legyen, ezt az ablakot megrendelni és megcsináltatni szíveskedjék, és ebbeli határozatát, valamint a rajtot is nekem elküldeni szíveskedjék, hogy az üvegfestő műhelyben a szükséges natúrdetailokat és színpróbákat idejében meg lehessen csinálnunk.

Kérem továbbá, hogy amennyiben már lehetne, az elszámolás anyagát is megállapodásunk értelmében nekem elküldeni szíveskedjenek, mert annak általam való tüzetes átvizsgálását annyival inkább szükségesnek tartom, mert mint művezető, csak én tudhatok abban igazán eligazodni.

Igaz tisztelettel
KÓS Károly építész
1 db. rajz
1 db. árajánlat³⁷

2.

KÓS Károly CSUTAK Vilmosnak
Sztána, 1914. márc. 17.³⁸

Kedves Barátom!

Az 500 koronát ma vettem kézhez, szépen köszönöm, igazán éppen idején jött, hogy elköltessem. Jelzem, hogy a felsorolt rajzokat, illetőleg terveket a

jövő hét folyamán tudom csak elkészíteni és elküldeni, mert e héten egy csomó apróbb rajzot kell elkészítenem és elküldenem. Kérlek, erre vonatkozólag postafordultával küldd el nekem a CSEREY-címer címerleírását (ezt szeretném a középső kápolnaablakba tenni). Az egyik oldalsóba a székely címert és a másikba nem tudom, mit. Jó lesz Háromszék vármegyéé? Vagy esetleg mit akartok? Küldjétek el a két címer leírását, hogy én azt oda fel dolgozhassem üvegfestésre. Remélem, a lépcsőházi ablak üvege is elkészítették, azt nagyon szeretném látni már egyszer, mert az nagyon szép lesz. Egyszerűen kérek, ezeket a kért dolgokat bocsássátok minél hamarabb rendelkezésemre. Addig a többi dolgot készítem, de az ablakokra két napot kell szánnom, hát aszerint küldd. Egyéb írnivalóm most nincsen, de ez is elég. Hanem igaz! Kérlek, és vásárolj számomra kb. 25 db. Székely Nemzeti Múzeum képeslapot (nem színeset), és küldd el azt nekem az én költségre. Szeretnék néhány helyre küldeni. Ezt ne felejtse el, nagyon kérek. Feleséged kezét csókolom. Feleségem üdvözlését küldi. Igaz barátsággal köszönt

KÓS Károly

3.

KÓS Károly a Székely Nemzeti Múzeum Építőbizottságának³⁹
Sztána, 1914. ápr. 21.

Mellékeltlen küldöm a még szükséges rajzokat, úgymint két asztal, egy pad, egy lámpás, a szaklászárító, a ruhatári berendezés, a kápolnaablakok és a Museum felírásának tervét a következő megjegyzésekkel: A kápolnaablakok középmezőjébe rajzolt címermező rajza csak jelzi azt, hogy oda címereket gondoltam, de oda kérem megadni annak idején a készítőnek a címerleírásokat, amiket a tisztelt Építőbizottság oda óhajjt. Valamint úgy a színes ablakok, mint a velencei mozaik felírás 1:1 léptékű rajzát, melyet a készítő fog felnagyítani, kérem átrajzolás, illetőleg átanulmányozás céljából nekem eljuttatni annak idején, de mindenesetre a munka kivitelének megkezdése előtt, ne hogy utólagosan kellemetlen meglepetéseknek legyünk kitéve. A lámpába 100-as égők helyezendők el.

Igaz tisztelettel

KÓS Károly

4.

A Székely Nemzeti Múzeum kérése
HEGEDŰS Lóránt képviselőhöz⁴⁰
Sepsiszentgyörgy, 1914. július 7.

Nagyságos képviselő úr!

Hálás köszönettel vettem Nagyságodnak folyó hó 3-án kelt nagybecsű levelét⁴¹, mellyel újabb bi-

zonyságot tett múzeumunk iránti meleg érdeklődéséről és ügyeinek nemes felkarolásáról. Nagyságod szíves közbenjárása reményt nyújt arra, hogy a lépcsőházi színes nagy ablakot, amelynek megvalósításáról pénzügyi okokból ez idő szerint már-már lemondottunk, mindnyájunk nagy örömeire a megnyitás idejére mégis meg tudjuk csináltatni.

Mikor 1913. évi december 8-án báró SZALAY Imre helyettes országos főfelügyelő és dr. HÜLT L Dezső műegyetemi tanár Urak a Vallás- és közoktatásügyi minisztérium megbízásából múzeumunk építkezéseinket felülvizsgálták, és Igazgató-választmányunk elnökségével az építési hiányokat, illetve a fővállalatokon kívül, még ezután végrehajtandó azon pótmunkákat megállapították, melyeknek kivételére 1339–1913. sz. kérésünkben a Vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól 12 216 Korona 14 fillért kértünk és nyertünk: e sürgősen végrehajtandó pótmunkákhoz kézzé nem vétetett fel a lépcsőházi színes ablak, mert annak kivitelét pénzügyi okokból br. SZALAY Imre ömértósága elodázandónak tartotta.

Igazgató-választmányunk azonban mindig szükségesnek tartotta, s amint e hivatalos vizsgálat, úgy MIHALIK József és dr. PÓSTA Béla országos felügyelő Uraknak folyó évi március 19–21-én tartott hivatalos látogatása alkalmával is kifejezte azt az óhajtasát és szándékát, hogy e színes ablakot, ha csak lehetséges lesz, a legújabb államségélyből elkészíttesse.

Minthogy azonban a rendelkezésünkre álló építési összeg a Főfelügyelőség megbízottai által erőirányzott legszükségesebb dolgok kivételére is alig elégséges, s így a színes ablakok elkészíttetésére fedezettünk nincs, de annak megépítését mind esztétikai, mind pedig az előtér, folyosók és a lépcsőház megvilágítása céljából szükségesnek tarjuk, s ezen felfogásunkban dr. HÜLT L Dezső, MIHALIK József, dr. PÓSTA Béla és SEMAYER Vilibáld országos felügyelő Urak személyes tapasztalata és kifejezett óhajtása is megerősít, örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy Nagyságod felajánlott szíves közbenjárását igénybe véve, a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úrtól annak megvalósítására segítséget kérjünk.⁴²

A nagy ablak kérdésének megoldásával kapcsolatban van a földszinti előtér, a folyosók és a lépcsőház falának a legegyszerűbb módon, lehető kevés költséggel való dekorálásának, valamint a régiségártó kápolna kicsiny méretű ablakaira szintén színes üvegezés alkalmazásának a kérdése is. Legelsősorban a falak festését multhatatlanul meg akarjuk valósítani. Az előbb említett szakértők mindnyájan különösen felhívták ezen két munka együttes elvégzésére múzeumunk vezetőségének figyelmét. Éppen ezért a vallás- és közok-

tatástügyi Miniszter Úrhoz benyújtandó kérésünkben ezekre nézve is szeretnénk fedezetet szerezni.

Úgy terveztük, hogy az előcsarnoknak a bejáróval szemben fekvő, s az oszlopok ívezete feletti falára az ős székely címert, a jobb oldali falra Sepsiszentgyörgy város, a bal oldalra pedig a három, illetőleg négy székely vármegye címerét is megfestetjük, hogy ilyen módon a belépő már az első pillanatban érezze azt a székely történeti légkört, melyet a múzeum minden termében meg fog találni, s amely a múzeum rendeltetését is a leghívebben fogja kifejezni.

Felhatalmazást kérek tehát arra, hogy folyamodványunkban ezekre is kiterjeszkedhessünk. Nagyságod szíves válaszát arra nézve is kérem, hogy vajon a KÓS Károly által a lépcsőházi és kápolnaablakok színes üvegezéséről készített és visszavárólag ide mellékelte 2 db. kiviteli rajzát felterjesszük-e, vagy pedig a vallás- és közoktatástügyi Miniszter Úrhoz intézendő folyamodványunkban ezekre nézve is a falak dekorációjával együttesen készítenő művészi tervek elkészítetését is kérjük. Lehetségesnek gondoltuk ugyanis, hogy MAJOVSZKY tanácsos Úr esetleg speciálisan ilyen dolgokkal foglalkozó valamelyik művészt akarja ezek elkészítésével megbízni, s ez esetben önálló intézkedését a kéréshez mellékelte rajzok befolyásolják.

Egyúttal megragadom az alkalmat, hogy a múzeumigazgatói állás szervezése ügyében a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége útján már a kultuszminisztériumba felterjesztett kérésünket is szíves támogatásába ajánljam, mert jelenlegi viszonyaink között ez a legégetőbb elintézendő kérésünk.

A múzeum berendezése akkora munkát igényel, hogy a kollégiumban is terhesen elfoglalt tanár Urak minden erejük megfeszítésével és minden idejük feláldozásával sem lesznek képesek ezt a nagy munkát oly hamar elvégezni, amint ezt mindnyájan, kiknek múzeumunk sorsa szíven fekszik, s így Nagyságod is, óhajtánók. Másrészt a megnyitás után is az adminisztráció végzése, a múzeum gondozása, fejlesztése, munkásságának irányítása stb. állandóan egész embert kíván, s ki csak ezt a dolgot végzi.

Kérésünk, melynek másolatát ide mellékelem, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége meleg ajánlatával éppen most a kultuszminisztérium döntése alatt van, amit annyival sürgősebben óhajtánánk, és óhajtana különösen a MIKÓ-Kollégium előjárósága, mert a kollégiumnak is minél előbb, szeptember előtt mindenesetre intézkednie kell.

Ezért kérem Nagyságod meleg támogatását és szíves intézkedését. Amint tudjuk, a kollégium igazgatója, dr. MAJOVSZKY miniszteri tanácsos Úrral már tárgyalt is ebben az ügyben, de a kérésünk még akkor a Főfelügyelőségénél volt.

Nagyon lekötelezne Nagyságod, ha e két ügyben tett szíves intézkedése eredményét és utasításait méltóztatnék közölni velem.

Legmélyebb tiszteletem kifejezése mellett maradtam

Nagyságodnak tisztelő hívé⁴³

5.

NAGY Imre és VARGA Nándor Lajos közös levele CSUTAK Vilmoshoz

Budapest, 1931. szeptember 28.

Egy alkalommal szó volt valahol, hogy MÁRTON Ferencnek – a *Gátkőr székelyek* című képét⁴⁴ a főlépcső bejárójának ablakában üvegre átvive meg kéne csinálni. Ma beszéltem Vele erről a dologról. Meghozta azt az áldozatot, hogy valami – talán semmi – összegért megcsinálja. (Engedett a kapacitásnak.) Természetes, az üvegfestmény-anyag meglehetősen nagy összegbe kerül, 8–1500 pengőig. Tehát, ha van kedvetek, aminek én is rendkívül örvendéne, úgy mérd le az ablakot, s a méreteket küldd el, hogy lehessen költségvetést csinálni róla.

Tudniillik az üveget is itt festenek meg, s egy itteni ember készítené el, amely készítési összeget MÁRTON olcsó összegért tudna előállítani, tekintettel a barátságra. Légy szíves, amihelyt lehet, írni, hogy amíg itt vagyok, lehessen valamit csinálni. Addig is figyelmestelek, ne ülj fel a szélhámós s üzletembereknek, mert ezzel csak a komoly munkát zavarja.

Jelenleg kiállításom van az ERNST-Múzeumban. Még kb. 3 hétig itt tartózkodom. Írj az alábbi címre: ANDRÁSSY u. 71. Képzőművészeti főiskola. Az emlékkönyvet hol lehet, melyik könyvtárusnál kapni?

Szívélyes üdv – NAGY Imre

Esetleg, amennyiben szükség volna, úgy lehetne-e az ablakméreten változtatni? VARGÁVAL együtt ülve vetődött fel az a gondolat, hogy ő is, én is, esetleg NAGY Istvánt is reávéve a meglévő üres falakat ingyen kimázoljuk (freskó formában) állványozás és az anyag megtérítése mellett. Ami nem kerülne többre – festék, ecset 10 000 lej, és az állványozás – VARGA már az idén nyáron hozzáfogna az ő feladatához.

Üdv, NAGY Imre

Kedves Vilmos, örülök, hogy üdvözölhetlek innen, s még inkább, hogy ennyire jó hírekkel.

Igaz, hogy ez azért mégiscsak pénzt jelent a múzeumnak, de azt hiszem, jó befektetés lesz, hisz már

maguk ezek a dolgok is látnivalók lesznek önmagukban. Én, amint Emre is írja, kész vagyok közreműködni, úgyhogy az oroszlanrész az ügynek nem nyomna a latba, avagy a lejbe. Kívánom, hogy sikerüljön, s hogy haza is beszéljek, kérlek arra, hogy lehetőleg hass oda, hogy ez sikerüljön. Várom majd értesítésedet. Nem tudom, hogy a Londonból küldött középkori latin városnevek pár lajstromát megkaptad-e? Igaz, hogy rég volt, de választ nem kaptam.

Minden jót kívánok, sokszor üdvözöllek, s öllelek, kedves Feleségednek kézcsókkal, minden ismerőst üdvözölj régi tanítványod

VARGA Nándor

6.

CSUTAK Vilmos NAGY Imrének
és VARGA Nándor Lajosnak
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 2.

Kedves Imre és Lajos!

Pár rövid igénytelen szóval ki sem fejezhetem azt a nagy örömet, amit ma szereztek nekem 28-án kelt szíves leveletekkel.

Hogyne csinálnók meg a jelzett dolgokat, amikor szükség van rájuk és Ti akarjátok megcsinálni, akik tele vagytok ifjúi tűzzel és annyi őserővel, hogy nekem csak a jó Istent kell kérnem, hogy tartsa meg a jó egészségéteket, s némes szándékotokat, és akkor máris egy olyan tündérpalotában képzelem magam, amelynek nemcsak a mi szikulus atyáinkfiai járhatnak csodájára, hanem mindazok, akik vagy el akarnak temetni minket, vagy ki akarnak emelni abból a fertőből, amely már-már össze akar csapni a fejünk felett?! ...

Hogyne szeretnék most mindkettőtöket a szívemre ölelni, amikor nemes szándékotok annak a léleknek a kétségtelen bizonyossága, mely annyi szenvedés és vihar között is megtartotta idáig népünket, s amelynek erejében és a világ végéig való fennmaradásában én soha egy pillanattig sem kétségkedtem, de erőm szerint szerény mécsese lenni igyekeztem?!...

A részletekre térve – nem akarom ezt a levelemet visszatartani addig, amíg a lépcsőházi nagy ablakunk pontos rajzát megküldhetem, mert a tavaly hasonló célból egyet átadtam KÓS Károlynak, hogy egy honfoglaló ős hun székelyt tervezzen belé, s tőle még nem kaptam vissza, mert ő is ezerféle dologgal elfoglalt ember. Most írok neki, hogy vagy-vagy, és válaszáról azonnal értesíteni foglak. Addig a kérdést Ti is pihentessétek MÁRTON Ferencnél, mert bármilyen megtisztelő és örvendetes a szíves ajánlata, helyesebben Emrikének tett szíves ígérete, KÓS Károlyt, aki a múzeumot építette, semmiestre sem akarom befezett helyzet elé állítani, de szorítani fogom most, és

ha ő is készen van vagy lesz most a tervével, az ítélszéketek elé terjesztem a tervét: csináltassuk meg azt, amelyiket jobbnak és kifejezőbbnek fogjuk tartani...

Egészen szabad kezem van azonban a freskófestés terén, és természetesen örömmel vállalom az állványozás, festék és minden más kész kiadás költségeinek előteremtését. Csak írjátok meg nekem pontosan, hogy mely falakra gondoltatok, csak a lépcsőház falaira-e, vagy esetleg a dísztermünkre is, és ha erre, akkor mit csináljak a festményeinkkel, miket mindketten egyaránt jól ismertek. Részleteket pedig azért kell kérnem, hogy aztán információtok alapján az állványozás stb. költségeire én is pontosabb számítást tudjak csinálni, s ezt az összeget fel is vegyem a jövő évi költségvetésünkbe, mert állami ellenőrzés és elszámolás alá tartozván, természetesen államségély nélkül, ezt kell tennem, ez a rendes menete a dolgunknak: De ettől eltekintve is ezt kívánja én a saját szervezeti szabályzatunk is: azaz ügyvezető-tanács és igazgató-választmány elé kell terjesztenem a szíves és nagylelkű ajánlatotokat, és el kell fogadtatnom azoknak a költségeknek a tervét, amelyeknek az előteremtéséről aztán nekem szabad és kell gondoskodnom. Mert ilyen és ez az úgynevezett alkotmányos élet, amire Ti bizonyára fűtyülni szoktatok, de én kénytelen vagyok benne és vele élni...

Szívemből örvendek, hogy az ERNST-múzeumi kiállításod – drága Imrikém – olyan általános méltánylást váltott ki, még a mai lerongyolódott és izgatott világban is, és hön óhajtom, hogy a pengők is minél számosabban és tartósabban ropogjanak a zsebedben, hogy amint BOKOR Sárítól hallok, minél nagyobb körutat tehess Európában. Szeretném azonban, hogy a legilletékesebb kritikákat én is megkaphassam és eltehessem a múzeumunkba, mert később aztán ezeket nem lehet egykönnyen összegyűjteni, pedig a múzeumunk éppen arra való, hogy az ilyen dolgokat összegyűjtsd és megőrizze

Nagyon szeretném, ha NAGY Istvánt⁴⁵ is be tudnátok vonni a székely kalákába, és a többi székely barátaitoktól is tudnátok egy-egy szép dolgot szerezni, ahogy azt ismételen megbeszéltük. Én a múlt nyáron csak ISTÓK testvérünkkel⁴⁶ tudtam személyesen beszélni, és nagyon szeretném, ha felkeresnétek a várkert alatti műtermében, és szót váltanátok vele Ti is ezekről a dolgokról, mert ő is derék székely atyánkfia, aki nekem ígéretet is tett, hogy segíteni fog, és jó példával fog előljárni.

De bizonyosra veszem, hogy drága Imrikém, most minden valamire való székely megfordul Nálad, és ezért most a legkitűnőbb alkalmad van és lesz, hogy egyenként eszébe juttasd mindenik atyánkfiának a kötelességét, amiben Te, Lajoskám is bizonyosan segíteni fogsz.

Boldog lennék, ha összefogva tényleg egy szép és értékes képzőművészeti gyűjteményt tudnánk összehozni, annnyival inkább, mert amint bizonyára éreztétek, a nagy képeink (BARABÁS és GYÁRFÁS) egy része csak letét, ami bármikor árván hagyhat minket, bár egyelőre nem valószínű...

Kedves Lajoskám, hiában szedtük össze FADGYAS Annával, az én jobb kezemmel együtt az eszünköt, az marad ténynek egyelőre, hogy én minden Londonból kapott leveledre becsületesen válaszoltam és csak a British Museum katalógusait kaptam meg Tőled, míg a keresett meghatározó könyvet Berlinből vásároltuk meg. Nagyon sajnálom, hogy csak ezt írhatom, de azért légy olyan jó, írd részletesebben, mint írtál volt nekem.

Aztán írd különösen a tanszéked ügyéről, mert ez mindenképp felett érdekel. Imre jól tudja, hogy mit és hányszor beszéltünk erről, amikor csak találkozhatunk. És írd arról is, mikor fogsz tényleg hazajönni, és mennyi időre.

Hát Te, Imre, meddig akarsz csavarogni, és mi lesz a méhézetteddel? Nem kell felmennem Zsögödre, hogy rendet csináljak utánad, hiszen jól tudod, milyen szakértő méhész vagyok!

Emlékkönyvünk a Stúdióban (Múzeum körút 21.) még bőven van. Nagy örömet szereznétek nekem azzal is, ha egy néhányan gazdát szereznétek, mert jelenleg egy nyomorult garasunk sincsen, pedig még sok fizetni valóm lenne ebben az esztendőben.

Imre, nem pakolhatnál ki néhány példányt egy széken, vagy asztalkára a képeid alá? Hátha-hátha elkelne egy-két példány? Itt már kezdett bedugulni minden forrás. Elképzelhetetlenül nehéz tél és tavasz elé nézünk. Csak a jó Isten tudja, mi lesz velünk, ha a pénzügyi, illetve a gazdasági viszonyok nem javulnak? Maholnap minden magyar bank beadja a kulcsot. Téged, Imre, nem érdekel a Transilvania? Most a napokban kért kényszeregyezséget, és három év alatt ígéri a betétek visszafizetését, természetesen minden kamattal nélkül. Nagyon rossz idő jár itt minden intézményre, és magánbetétesre is, ami engem mindkét intézményünk miatt nagyon súlyosan érint.

Feleséggel együtt mindkettőtöket igaz barátsággal üdvözöllek, és várlak haza. Én öllelek is szeretettel,

CSUTAK Vilmos igazgató

NB. Drága Imrikém, szíveskedj megírni, kik azok a szélhámós és üzletemberek, akik a komoly munkánkat megzavarhatnák, és akiktől engem féltesz?!

Öllelek, Vilmos

7.
CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 4.

Kedves Károly!

Zsögödi NAGY Imre és „helybeli” VARGA Nándor Lajos piktor barátaim, kik közül előbbi az ERNST-Múzeumban jelenleg kiállította a műveit, utóbbi pedig mint főiskolai képzőművészeti adjunktus a múlt évet Londonban töltötte, a tegnap kettős ajánlattal leptek meg. Egyik és fontosabb az, hogy ők esetleg NAGY Istvánnal társulva díjtalanul kifestenek a múzeumunk üres falait freskó-formában, a másik pedig, s ez úgy látszik közös levelükből, egyedül az Imre gondolata, azt tartalmazza, hogy ha helyesnek tartanám, jó lenne a lépcsőházi ablakunkra a MÁRTON Ferenc *Gátkötő székelyeit* üvegfestményben megcsináltatni. Ő már beszélt is MÁRTONnal, aki hajlandó is lenne meghozni azt az áldozatot, hogy a rajzot az üvegfestmény részére elkészítené stb.

Én az imént a freskófestésre vonatkozó közös ajánlatukat hálásan megköszöntem, az utóbbira nézve azonban közöltem, hogy – lassan a testtel, mert ezt Te ígérted és ezt Tőled várom stb. tehát véleményt is kérek Tőled, mielőtt lényegében nyilatkozhatnám.

Szíveskedj azért ezt a tényt tudomásul venni, utánagondolni és közölni mindkét kérésre a szíves véleményedet.

Az én véleményem röviden az, amit nekik fentebb írtam, hogy a festést hálás szívvel és nagy örömmel fogadnám, és fogadnók bizonyára mindnyájan, akik itt a múzeum gondját megosszuk, a festékek, állványozások stb. költségeit, amit ők kívánnak, szívesen hordoznók is, ellenben a *Gátkötő székelyek* helyett sokkal szívesebben látnánk Tőled egy más tervet, mely a MÁRTON *Gátkötő székelyeinél* jóval többet mondana, és jobban, beszédesebben fejezné ki azt a lelkünkben élő gondolatot, melyben a székely nép küzdelmes múltja és jövő hivatása benne foglaltatnék, s amelyet csak Te tudnál énszerintem és kedvemre szolgálóan kifejezésre juttatni.

Én pl. szívesen látnék egy lóháton ülő, messzibe néző, hun-székely Csabát, megfelelő kísérettel, vagy bármi más történelmi vonatkozású gondolatot el egészen a Cserhalomnál verekedő Szent Lászlóig, vagy a tatároktól és törököktől ősi földünket századokon át védő utolsó székely katonáig, csak fejezzen ki többet, mint a MÁRTON kétségtelenül sok erőt kifejező, de nem ilyen célra készült, s nekem eleget nem beszélő képe, ami különben legutoljára megjelent a *Pásztortűz* 1925. évfolyam 3-ik számában.

Értesíts, kérlek szépen, mielőbb a szíves véleményedről, esetleg a gondolatodról, ha azt még nem is

rajzoltad meg, hogy az Imre gondolatát és MÁRTON ajánlatát szépen megköszönve felelet napirendre térhessünk. Megjegyzem, hogy az ablak rajzát Neked Pesten vagy Kolozsvárt átadtam volt.

Értesíts végül a Gróffoddal⁴⁷ való ügyedről is, mert ez is nagyon érdekel.

Szeretettel öllelek
CSUTAK Vilmos

8.

NAGY Imre és VARGA Nándor Lajos
CSUTAK Vilmosnak
Budapest, 1931 okt. 6.⁴⁸

Kedves Vili

Mindnyájunk kívánsága a „Gátkötők” üvegre való megfestése, amiről azt hiszem, KOÓS Károly lemond és félreáll. Az abba az ablakba való, ingyen csinálják, sőt meg lehet csináltatni VARGÁN keresztül az üvegfestést az iparművészeti főiskolásokkal ingyen csak az anyagot kellene megfizetni. Tekints el mindentől és szedd össze bátorságod, s KOÓSnak írd meg, hogy miről van szó. Karácsonykor megcsináljuk a programot, és az arra megfelelő székely festőkkel az ősszalakat kipingáltatjuk. Ezt pedig egykönnyen nem fogják elhurcolni a testvéreink.

Személyesen majd többet. A képek és fametszetek, rézkarcok gyűlőgetnek. Üdv – NAGY Imre

Kedves Vilmos,

leveledet megkaptuk, örömmel ödvözölünk, hogy kellőleg megérted kívánságainkat – illetve szándékainkat. Azt hiszem, hogy a Múzeum mindenképpen nyerne vele – talán még anyagilag is. Az egészet természetesen kellene beosztani, illetve majd megbeszélni. Remélem, Karácsonyra hazakerülsz, s személyesen szemrevételezve a dolgot – a programot megállapíthatjuk, ez részemre azért is jó volna, mert a tél folyamán már előkészülhetnék a kartonok egy részével, s így időt nyerve, a jövő nyáron nyélbe is lehetne ütni a dolgot, veni, vidi – vici!

Minden esetre, ha valami terved merülne föl addig is, írd meg, mert hát a jó munkának üdö kell.

Minden jót, egészséget kíván, ölel barátod
VARGA Nándor Lajos

9.

CSUTAK Vilmos NAGY Imrénének
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 7.

Kedves Imrikém!

Most veszem az október 6-án kelt szíves leveledet, és ezt is köszönöm szépen, de még nem kaptam

meg a KÓS Károly barátomét, s ezért a véleményemet kénytelen vagyok még mindig függőben tartani. Ismétlem, ezt a feladatot még annak idején, mikor a múzeumot megtervezte, és 1911–12-ben felépítettük, nemcsak vállalta, hanem meg is oldotta volt, de akkor nem volt sem pénzünk, sem időnk a megcsináltatására, mert mindjárt költözökni, hurcolkodni kezdtünk, aztán pedig kitört a háború, jött az ezerféle baj és nyomorúság, de hogy ennek a feladatnak a végrehajtását ő is és én is állandóan hátunkon és a szívünkben hordoztuk, minden egyéb bizonyítékotól eltekintve, Te is azonnal megállapíthatod, ha Nándornál felütöd a múzeumi **Emlékkönyv**ünk 29-ik lapját, ahol alulról számítva a hatodik sorban⁴⁹ ő maga írja az építésről szóló történeti cikkében, hogy „most már talán nem is hiányzik egyéb, mint a lépcsőházi nagy üvegfestmény elkészítése”.

Teljességgel lehetetlen ezért őt ebben a kérdésben mellőznöm, vagy befejezett helyzet elé állítanom, amikor jól tudom, hogy azt az üvegfestményt ő akarja mindmáig megtervezni, és ugyanott, ugyanazon az úton megcsináltatni, amire éppen Te most reámutattál.

Ha azonban ő, akinek a javaslatokat már vasárnap megírtam, lemond a saját tervéről, vagy kifejezetten szabad kezet biztosít nekem, akkor aztán komolyan beszélni fogunk a *Gátkötő székelyek*ről, és azonnal küldeni fogom az ablakméreteket, hogy komolyan hozzákezdjünk a javaslatotok végrehajtásához. Tehát egyelőre még egy kis türelmet kérek, mert én igen jól el tudnám képzelni azt is, hogy két üvegfestmény készüljön. A lépcsőházi nagy ablakra jöjjön a KÓS összekely Csabája lóháton, aki hazát foglal a székely népnek, és a díszterem nagy ablakába jöjjön a székely őserő szimbóluma, MÁRTON *Gátkötő székelyei*, akik segítenének nekünk abban, hogy a székely öntudat és tudás cölöpjeit verjük az atyáinkiai szívébe és agyába.

Fenntartás nélküli örömmel olvasom azonban azt az értesítéset, hogy Karácsonyra Te is hazajössz, és akkor hárman végleges terveket készítnék. Azaz addig elpucolod sok pénzedet, amit a mostani kiállításodon szerezted, s akkor megesszük, felszűjünk Nálad a sok mézedet, amit addig még a méheid gyűjtenek, mert pl. a tegnap és ma oly felségese szép időnk jár, amilyent még én is ritkán láttam itt, pedig elég régóta őszülök és őszülök a Székelyföldön.

Tehát csinálunk nagy áldomás lakomát a Nándi barátunk tiszteletére, aki végre révbe jutott a gályájával, a Te elhatározó győzelmed öröme, és az én házasságom huszonöt éves fordulójának az emlékére, s akkor aztán emlékezzünk

Székelyekről,
Szczihiából kijöttekről,

MÁRTONról és KÓS Károlyról,
festményekről, üvegekről,
freskókról és hí fiakról,
rossz jelenről, szép jövőről...
Igaz barátsággal, szeretettel öllelek
CSUTAK Vilmos

10.

CSUTAK Vilmos NAGY Imrének
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 7.

Édes Nándor, éppen akkor vettem a választódat, amikor postára akartam küldeni a fenti sorokat.⁵⁰ Imrének részletesebben írtam, már nem akarom a mai postáról leszalasztani a levelemet, azért Neked csak annyit írok, hogy aláírom minden szavadat. Gyere, gyertek haza karácsonyra, összeülünk, tervet készítünk stb., mert a jó munkához terv és idő kell. Addig is gondolkozzatok, én is gondolkodom, hiszen már egy évvel ezelőtt jártam fenn a Képzőművészeti Múzeum északi felében táborozó műemlékek bizottsága előadójánál, hogy a székelyföldi középkori freskó-másolatokat át-nézzem, s azok közül a legjobbakat kiválogatva felfesthessem a múzeumunk üres falaira. Tehát itt is össze kell egyeztetnünk a múltat a jelennel; régi freskók másolatait és új freskókat, új gondolatokat egyaránt be kell vinnünk a múzeumba. Ez az én gondolatom, amire a szíves véleményeket kérem. Nézzetek fel Ti is oda, hiszen Te ott is otthon vagy, és aztán lapozd át az ORBÁN Balázs **Székelyföldjét** vagy a SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: **A székely nemzet történetét**, mert hiába, én mégis azt szeretném, hogy a Székely Nemzeti Múzeumból történelmi levegő áradjon ki.

Isten Veled, édes Nándor, szeretettel, igaz
barátsággal öllelek
CSUTAK Vilmos

11.

CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 20.

Kedves Károly!

Engedd meg, hogy megsürgessem a múzeumi lépcsőházi nagy ablakunk üvegfestménye és a NAGY Imre-VARGA Nándor Lajos barátaim ajánlotta falfestések stb. ügyében pár héttel ezelőtt (okt. 4-én) küldött levelemre való szíves válaszdát, másodszer pedig arra kérjelek, hogy adj tanácsot: rakathatok-e mintegy 150 kilogramnyi súlyú cserépkályhát a leánygimnáziumunk épületének a manzárdjában azon északnyugati kis szobába, hol kéményt KADÁR nem épített, s ahová Te élő szóval valami könnyű kerek gipszkályhát ajánlottál, anélkül azonban, hogy ezt leírtad vagy lerajzoltad volna.

T.i. úgy áll a dolog, hogy most bepadoltattam a szuterén sétátér felőli nagy ebédlőtermét, megcsináltatom a földszinten a két rabcifalat, megépítettem a hiányzó cserépkályhákat, s szeretnék a fenti kis szobába is valami kályhát csináltatni, de előbb szeretnék tőled valami rajzot és leírást kapni vagy végleges véleményyt, hogy mi a csodát csináljak ide, mivel szeretném a leánygimnáziumot végre ideköltöztetni, s ezt a kis szobát is átadni rendeltetésének.

Ne terheltesd azért megörvendeztetni a szíves válaszdoddal, mert – sajnos – mostanában nem tudok Kolozsvárra menni, hogy személyesen préseljem ki Belőled a fenti dolgokat.

Igaz barátsággal öllelek
CSUTAK Vilmos

12.

CSUTAK Vilmos NAGY Imrének
Sepsiszentgyörgy, 1932. március 1.

Kedves Emrikém!

Bocsás meg, hogy csak március 1-én válaszolok a február 15-én kelt kedves leveledre, már napok óta soványító kúrán vagyok, nem kell ezért hozzád mennem, mert Kolozsvárról hazajöve, pár nap múlva ágynak estem hűléssel, s most viszont a gyomrommal kínlódom. Pusztá teán élek. Természetesen ilyenkor rossz kedvem van, anynyival inkább, mert nemcsak a gyomromat, hanem a szívemet is állandóan érzem. S ennek nem örvendek túlságosan. Anna mutatta a lapodat, hogy megkaptad az almát és gallyakat. Ne szídj, mert Bodosról egy kis zsákban összetörve jött minden. Én rakattam Annával ládába.

CSULAK Magda⁵¹ itt járt egyik este. Mérsékelt meglepéssel, illetve méla hangulattal vette tudomásul, hogy még nálunk a varrottasa. Miért nem jössz utána? Te vagy a hibás. T.i. Magda és a varrottasa után. Látod, Laji nem sokat titulált. Nyélbe ütötte egykettőre a dolgát, s most vígan turbékol,⁵² és tervezi a lépcsőházunk mennyezetére Emese álmát. Ez a legény, látod. Okulhatnál és tanulhatnál tőle.⁵³

Ami engem illet, amíg hó lesz, nem ülök vonatra, de Téged mindig szívesen látunk és várunk. Ha lejöhetsz, Isten neki, addig és annyit ülök, ameddig és mennyit szükségesnek látsz.

KÓSNak megírom a napokban az izenetedet. Én is szeretném, ha lejönne, de az útját fizetni nem tudom, s ő is szerényen, vékonyan áll. Azért fogj „vadászkastély”-építőt, aki fizesse meg az útját, s akkor lejön. Nekem is szükségem volna itt reá. A múlt héten a **Kalotaszegét** írta és korrigálta. Talán már megszabadult attól, s akkor nekem is fog dolgozni.

A feleségem is fél a hidegtől és vonatkisiklástól, muszáj várni még egy keveset. Legalább én áll-

jak talpra. Nem okvetlenül muszáj, hogy a feltevésnél ott legyen. Fontosabb, hogy ne fájzzék meg, és influenzát ne kapjon, s GÁLÉk fűtésre sokat ne költsenek. Kicsik a gyermekek, barátocskám, DOMBÁNné majd megfogom. Jól tetted, hogy osztóvátát vettél. Szóttess a fiaimnak is, mert nem győzőm őket nadrággal és kabáttal.

Szeretettel öllelek
Vilmos

13.

CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1932. március 29.

Nagyságos KÓS Károly műépítész úrnak
Kolozsvárt.

Kedves Károly!

Leveledet és **Kalotaszegedet** megkaptam. Leveledben megígért dolgaidd (tornateremrajz, múzeumi üvegfestmény, falfestések) elküldését minden postával várom. **Kalotaszegedet** átolvasom, megtanulom, mihelyt ma egy⁵⁴ és holnap két, és holnapután ismét egy gyűlésen túl leszek. Akkor fogok részletesen gratulálni. Egyelőre csak bevezető soraidhoz, képeidhez és innen-onnan kikapott pár fejezetedhez gratulálok.

De nem erről akarok írni, hanem arról: írtam volt-e, hogy zsögödi piktor NAGY Imre barátunk öl meg, mikor jössz le, és mikor méssz hozzá, hogy lepingáljon?!... Ha nem írtam volna, vedd tudomásul kérlek, és menj le hozzá. Engem innen a szomszédból hív régóta: még én sem voltam képes meglátogatni.

Aztán írta, hogy a Békás-szoros előtt is épülni kezdenek a villák. Jó lenne arrafelé járni és érdeklődni. Azt írtam, fizettesse meg az utadat, s akkor ide is és hozzá is elméssz.

Írj egy lapot neki, legalább engem ments ki előtte.

Igaz barátsággal öllelek
CSUTAK Vilmos

14.

CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1932. április 11.⁵⁵

Kedves Károly!

Tegnap kaptam második leveledet a rajzokkal, pár nappal előbb az elsőt szintén rajzokkal.⁵⁶ Ezt is, azt is köszönöm, főleg az utóbbit, a leírással vagy költségvetéssel kiegészítetted.

Egyebekre válaszom az, hogy ha fáradt vagy, időd van, és a LÁSZLÓ Dezső cikke illusztrálása kedvéért fotográfiákat is kell csinálnod, ne gondolkozz sokáig, hanem azonnal jere hozzánk, itt pihenhetsz is,

dolgozhatsz is és – felmehetünk Zsögödre is NAGY Imréhez, hogy nála hagyd a „kipes feledet”. A sürgős jövetelre s indulásod megtáviratozására azért kérlek, mert viszont a feleségem Gyergyóba akar menni, s most már nem megy el addig, amíg nálunk leszel. Ez alatt a *nálunk* alatt, hogy egészen pontos legyek, azt értem, hogy a szállásod vagy a múzeumban, vagy a kollégiumban lesz, ahol neked jobban és ameddig csak jól esik, kosztod pedig nálunk, amilyent mi eszünk, és ameddig neked jól esik. Házat is nézhetünk, ha a Te időd futja, mert a hosszas influenzám után az enyém futni fogja, mivel szükségem van nekem is pihenésre és friss levegőre.

Egyébként gyönyörű időnk van: már csak azért is most jere.

Feleségednek csókolom a kezét, Téged várlak és öllelek⁵⁷

15.

KÓS Károly javaslata a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányához⁵⁸
Sepsiszentgyörgy, 1932. április hó 18.

A Székely Nemzeti Múzeum Igazgató választmányának
Sepsiszentgyörgyön

Javaslat a Múzeumépület lépcsőházának, előcsarnokának, a lépcsőházzal közvetlenül kapcsolatos folyosójának és a régiségtárnak művészi, illetve dekoratív falfestéssel való díszítése tárgyában.

A múzeumépület teljes befejezéséhez mai napig hiányzanak, illetve nem készítettett el az épület belső falainak megfelelő festési munkája, illetőleg a lépcsőház nagy ablaka. Ez a munka, ha nem is egyszerre, de successive a lehetőségek szerint készíthető el és készítenő el. A munka sorrendjében elől kell járnia a lépcsőházi ablaknak üvegfestéssel való ellátása, melyhez én a mellékelt vázlatot készítettem, ami egyelőre csupán az ablak rajzának vázlata.

Az üvegfestés antik, középkori ólmozott színes üvegmozaik volna, ahol a rajz legnagyobb részét maga az ólmozás adná ki. Tehát a lehető legminimálisabb beégetett festéssel volna elkészíthető az ablak, és nagyon kevés maratással. A rajz minél egyszerűbb, az alak életnagyságú és csupán egy alak azért, mert az öt osztású ablak komplikált, sok alakú és irányú vonalvezetést meg nem enged, azt zavarossá tenné.

A lépcsőház és a földszint, vagy emelet folyosójának falfestése a lépcsőházi ablak festett üvegezésének függvénye, tehát attól stílusban, felfogásban és arányokban nem térhet el, de azzal szoros harmóniában készítenő el.

E falfestésre nézve javaslatom az, hogy a mel-
lékelt vázlat szerint a lépcsőházi fal felső részén, az
ablaktól kiindulva a mennyezet alatt egy cca 1,20–1,50
m magas, figurális kompozíció festendő, középkorias
felfogású, a székely hagyomány valamely történelmi je-
lenetét vagy történetét megörökítő motívumokkal, stili-
zált, meseillusztráció-szerű érthetőséggel és egysz-
erűséggel. Pl. az ablak felé haladó mozgással a *Hadak
útja*. (18. ábra)

Ezzel szorosan összefüggene a lépcsőházzal
szembeni földszinti folyosó falának kifestése az elő-
csarnok felőli hármas osztású részen. (19. ábra)

Ugyancsak díszítendő volna az előcsarnok
boltozata és boltozatok alatti félkörös falmezői közül
két kompozícióval a jobb és bal oldalon. E két félkörös
mezőbe talán két tájkép festendő megfelelő festett
kerettel körülvéve (pl. a Bálványos-vára az egyikbe és
valamelyik vártemplom stilizált képe a másikba.), a
bordák beszegedők dekoratív szegéllyel, és a bordák
közötti boltmezők dekoratív népies motívumú növényi
ornamentikával.

A fal boltozata ugyanitt, valamint a földszinti
folyosók és a lépcsőházban a lépcsőket, ill. mellvédet
kísérve, a mellvéd falazott magasságában szintén fes-
tendő: egyszerű felső és alsó szegély közötti olcsóbb,
patronos eljárású festéssel.

A régiségtár *Kápolna*-része egyházi festésünk
tipikusabb és a Székelyföldet jellemző speciális freskó-
festés lekicsinyített motívumaiból összeállított freskók-
kal díszítendő. Így ide volna festendő a gelencei tem-
plom Szent László-legendáját ábrázoló freskójának
arányosan kicsinyített és stílusosan kiegészített teljes
másolata, ami aránylag nem nagy fáradsággal készí-
tethető el.

Ezek a falfestések a freskófestés modorában,
de technikai egyszerűség és költségkímélés céljából
nem a nemes freskófestés technikájával festendők meg.
Hanem vászonra, temperafestéssel. Ezt a vásznat az-
után a meszelt fal színével egy síkban a vakolatra lehet
reáragasztani, úgy, hogy az nem mint különálló kép, de
mint falra festett freskó hatna.

(A nemes freskó ugyanis a nyers falra felrakott
friss vakolatra speciális festékanyagokkal és igen nehéz
eljárással festetik fel, lassú, fáradságos munkával, így
rendkívül nagy gyakorlatot és speciális készséget téte-
lez fel, ami ma festőművészeink jó részénél termé-
szetesen hiányzik, miután a nemes freskófestést ma
igen ritkán van alkalmuk festőinknek gyakorolni. Külö-
n állványozást is kell készíteni, a mai vakolatot a
téglaig levern, hogy a naponta kicsiny új vakolatfelü-
letek felrakhatók és azokra festhető legyen. Viszont a
vászonra festendő tempera-festést a művész bárhol el-
készítheti, és a kész képet kell azután a meszelés leka-

parása után a mai vakolatra felragasztani, ill. felerő-
síteni. Ami az előbbi eljárással összehasonlítva mérhe-
tetlenül egyszerűbb, könnyebb és olcsóbb.)

Természetes, hogy elvileg nem ragaszkodom
javaslatomban ahhoz, hogy a festés ne a nemes *al-fres-
co* eljárással készíttessék el, csupán számolva a múze-
um anyagi erejével ajánlom a gyakorlatilag olcsóbb és
hatásában az *al-fresco*t nagyon megközelítő hatású
temperafestés alkalmazását.

Ugyancsak nincsen jogom és szándékom
megkötni a falfestést tervező művészek kezét festésük
tárgyát, kompozícióik tartalmi ábrázolását illetően. A
tárgyi anyagot a múzeum vezetősége kell, hogy meg-
szabja, és ebben a tekintetben a székely történelem és
néphagyomány fogja adni a motívumokat, vagy a Szé-
kelyföld népművészete, illetőleg a Székelyföld tájai.
Stílus tekintetében azonban a falat díszítő művészek
kezét szigorúan kell hogy kösse az épület uralkodó ar-
chitektúrai stílusa, mely az előcsarnokban, lépcsőház-
ban a székelyföldi egyházi építészet legrégebbi marad-
ványainak remniszcenciáját igyekszik stilizáltan össze-
egyeztetni egy modern múzeum követelményeivel.

Tehát a festés stílusa egy népies gótika lehet
csupán, ehhez a festőművésznek alkalmazkodnia kell a
művészi összhatás érdekében.

Javaslatomban e főbb eszméket igyekeztem
nemcsak ajánlani, de érthetően össze is foglalni és a
Múzeum igen tisztelt Igazgató-választmányának javas-
solni.

Özinte tisztelettel:

KÓS Károly s.k.

16.

CSUTAK Vilmos VARGA Nándor Lajosnak
Sepsiszentgyörgy, 1932. május 12.

Nagyságos VARGA Nándor Lajos
képzőművészeti akadémiai tanár úrnak,
Budapest

Kedves Nándor!

Bizony Isten nem akaratom hiányán, hanem
hosszas betegeskedésem, KÓS Károlyon és sok dol-
gon múlt, hogy idáig nem tudtam válaszolni még
február 15-én kelt szíves leveledre. Aztán úgy gondo-
ltam, hogy új házas embernek egyéb dolga is akad,
mint velem levelezni.

Azokban május derekán vagyunk, közeledik a
nyári vakáció is: azt hiszem, nem veszed túlságos al-
kalmatlankodásnak, ha mellékelem most már a KÓS
véleményét, és most is arra kérlek, mint karácsonyban,
hogy menj vissza a hunok, Attila és Csaba korába, és a
lépcsőházba csak ilyen hun dolgokat tervez, Emese

álmát és más ilyen magyar dolgokat pedig inkább a díszterembe vagy a nagy irodába, amiből végül is nyilvános olvasónak kell valamikor lennie.

A hengert réges-régen megkaptam, ellenben hiában bíztattál VARJÚ Domokossal, az *Archaeologiai Közlemények* 18. kötetét, miben JANKÓ János: **Régi hazai lóportartók szarvasagancsból** című dolgozata jelent meg, még mindig nem kaptam meg, Allah növelje meg ismét a szakálladat.

Mikor jöttök haza és hogy vagytok?

Szeretettel öllelek

17.

VARGA Nándor Lajos CSUTAK Vilmosnak
Budapest, 1932. május 27.

Kedves Vilmos,

nem válaszolok sietve, hisz az ügyre úgyis van elegendő idő. Természetesen legjobb lesz, ha az ügyben majd otthon beszélgetünk. Amint látom, a hivatásom egy része elmerül, mégpedig az, hogy MÁRTON Ferencet felkérjem a kompozíció megcsinálására. Nekem a javaslat ellen nincs semmi szavam, s azt hiszem, beleszólásom sem, ha KÓS megcsinálja, jó, de már szeretném látni, hisz elvégre az ő épülete, építse ki ízlése szerint, s hogy a falterületeken milyen szalagokat kíván kifestetni, az az ő dolga. Mi ellen tiltakozhatok, az, hogy vásznon fessék meg a freskó, én ezt nem vállalnám semmi körülmény között, ez visszaélés e nemes művészeti ág ellen. De lehetne ezt száraz alapon csinálni „al secco” – ez olcsó, és mégis a falra van festve, ha már ennyire nehezényezi a freskót. Erre vonatkozólag csak arra kérlek, hogy a nyár folyamán, ha otthon leszek, a pincében egy falterületen bemutathassan ezt az *al secco* modort, (újra át lehet meszelni!) és egy kis darabon az *al fresco*-t. Ebből fogod látni, hogy miről is van szó. Az öcsém műhelye melletti teremben ezt kényelmesen megcsinálhatom, azért kérlek, hogy az ablakkal szemben levő fal méretét küldjétek el nekem, hogy itt már megcsinálhassan a kartonokat.

Az *Archaeologiai Közlemények*et megígérte VARGA, de még nem jelentkezett, úgyhogy én személyesen kell elkészítenem, s a jövő héten utána nézek.

Valószínű, hogy július elején hazamegyek, s akkor személyesen mindent megbeszélünk.

Kedves feleségednek kézcsókom küldöm

Ölel szeretettel Nándor

18.

CSUTAK Vilmos VARGA Nándor Lajosnak
Sepsiszentgyörgy, 1932. augusztus 4.

Kedves Nándor!

Sietek válaszolni a július 29-én kelt s pár nappal ezelőtt vett szíves leveledre, mellyel együtt kedves voltál megküldeni mind a puskaortartók JANKÓ-féle 2 db. leírását, mind a Néprajzi Múzeumból kiasott aquarellek másolatait öt-öt lapon, mind a *Pesti Hírlap* július 28. számából kivágott római császárkori őrtornyokról szóló cikkecskét.

Természetesen ezerszer jobban szerettem volna, ha személyesen hozod haza mindezeket, de ha már a felsőbb hatalmak és Te így döntöttél, kénytelen vagyok én is beletörődni e változtathatatlanba, bár Imre barátunk – most szombaton nálam járván – erősen megijesztetett, hogy a falfestésekre vonatkozó ajánlatát visszavonja, ha már egyszer nem tudom nyélbeütni a dolgot.

Légy olyan jó, azért csilláplásd a barátunkat, aki különben azt kérdezi, hogy gondoskodtál-e már számára jó szobáról arra az időre, amikor majd Pesten felkeres.

Hát a pénz- és festék-ügy most már tárgyalanná válik? Félek, hogy egyszer a pénzem devalválódik s aztán igazán nem lesz sem pénz, sem posztó. Mi azért az ide vonatkozó nézeted? Miféle okos dolgot tudnál tanácsolni?

Mindenesetre kérlek, hogy legalább az aquarellek és gépelések árát tedd fel okvetlenül, és ezekről küldj egy-egy nyugtát, hogy tudjam betenni a számadásaink közé.

Ezenkívül köszönöm szépen a szíves segítségedet és fáradságodat, s köszönd meg, kérlek szépen az illető jobbkezeidnek is, akik a tényleges munkát végezték. Természetesen külön díjazás jár a puskaor ábrák rajzaiért, szíveskedj ezt a munkadíjat is felszámítani.

Örvendek, hogy ha szegények is vagytok, jól éltek, és már Fonyódon is megjártatok magatokat. Mi is készülünk a feleségemmel és kis fiammal a jövő héten a román tengerre, ha már a nagy távolság és pénzhiány miatt nem mehetünk a magyar tengerre. Ez is le fog égetni bizonyosan, de már megígértem magamnak is és a fiaimnak is, mert nem tudom már tovább kibírni egy kis pihenés nélkül a folytonos dolgot és bosszúságot, mivel a collegium és múzeum közvetlen vezetése jár.

Mivel a falfestésekre nézve május 29-én kelt leveledben személyes megbeszélésünkre hagytad a lényeges választ, s ez most nem lesz lehetséges, térj vissza, kérlek szépen, a kérdésre, és ne terheltelessé átoltvasni s pontról pontra úgy megválaszolni a KÓS véleményét, hogy azt közölhessem is vele. Nagy szolgálatot teszel ezzel az ügynek.

Szeretettel öllelek⁵⁹

19.
CSUTAK Vilmos GULYÁS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1933. január 8.

Kedves Károly barátom!

Tűnődünk, vesződünk azzal a problémával: miképpen, hogyan festessük ki a Székely Nemzeti Múzeum lépcsőházát? Attila, Csaba, Szent László vagy a történelmi székely nép életéből kiemelkedett személyek kerüljenek-e a falakra, mint pl. KŐRÖSI Csoma Sándor, MIKÓ Imre, ORBÁN Balázs stb.?

Vagy pedig ezek is és azok is, és mások is. Közben szeretnők pontosan megtudni: mik a tárgyai a Ti kultúrpalotátok fal- és üvegfestményeinek, és kifejezetten én azt is szeretném megtudni: mi a Te véleményed az ottani képekről, s ha a Te feladatod lenne a mai székelység egyetlen múzeumának a képzőművészetek segítségével való díszítése és ékesítése: mit csinálnál, mit válogatnál ki a tárgyak közül, hogy legálább ez a tárgyi rész nagyjában kifogástalan legyen?

Nagy hállára fogsz kötelezni, kedves jó Károly barátom, ha szíves leszél beszámolni a kultúrpalotátokról is, és elmondani nekem a mi múzeumunkra vonatkozó szíves véleményedet is.

Mindenek felett pedig jó egészséget, tehát boldog új esztendőit kívánok Neked szívem mélyéből és a régi igaz barátsággal öllelek

CSUTAK Vilmos

20.
GULYÁS Károly CSUTAK Vilmosnak
Marosvásárhely, 1933. január 10.

Drága barátom, Vilmos,

Adtál egy bogarat a fejembe, de még milyet!

Mindenekelőtt meg is köszönöm, hogy megtisztelsz ezzel, mert már a kézrátételed is más, és a helyeshez sokkal közelebb járó, mint a mi kultúrházunk freskótárgyai.

Elismerem, hogy anno dazumal, BERNÁDY nagy körültekintéssel látta el: *kívülről bronzreliefekkel*, amik az alsó nyíl irányában vannak a fényképeken: ARANKA Györgyék, a BOLYAIak, Szent Erzsébet-legenda LISZTtel, a fenti nyíl irányában Hungária (most: Románia) előtt hódoló népek és nemzetségek seregével *színes üvegmozaikkal*, a vízszintes nyilak irányában *féldombormű arcképeivel* helyi volt nagyságoknak és magyar poétáknak, *belül* jobbról a KŐRÖSFŐI KRIESCH freskói, *Sámánjósolata*, balról a *nóta születése* CSOKONAI-val; a KŐRÖSFŐI tanítványaitól kisebb falmezőkön: a möndölécse, KÁDÁR Anna stb. *freskói*; a tükörteremben a mellékelt *üvegfestmények* – kétségtelenül gyönyörű vonatkozású és tárgyú székely történeti dolgok.

Hanem a Te elgondolásod mégis különb és helytállóbb.

Mert, hogy a Te drága igéddel éljek – a történelmi székely nép életéből kiemelkedett széke-lyeknek – *legelsősorban ott a helyük. Lesz*, – én mondom, a harminc éve ide bevándorolt magyar – *akad* olyan éfilegény székely, aki megoldja ezt az örökszép témát, valahogy összehozza egy csoportba az egyik falterületen ezt a három nagyok nagyját – a másikon meg viharozzanak ott, úgy sejtetve, a levegőben, a Csabafiak, aztán ezt ösze fogják kötni a *ma élő székely* vonatkozású – furulyásod hallgató társasággal, székely famíliával (25. ábra).

Látod, viszket a pennám hegye, csak úgy idevetem hát, micsoda pompás *alkonyati hangulatos kép* kerekednék ki ebből – nagy árnyékok az előtérben, csillagragyogásos égbolt háttérrel!

Azt a három embert meg, megfelelő háttérrel, *KŐRÖSI CSOMÁNAK*: a Himalája maga! *ORBÁN Balázsnak* egy székelykapus háztáj, – *MIKÓNAK*: a kollégiuma! Egy triptichonszerű bemutatásban, – de minél hamarább! (19)34-ben lesz a tibeti nyelvtan kiadásának centenáriuma! *A sok bolond ánglius mind odacsődülne hozzátok, komám!*

Így, az én elgondolásom szerint: minden benne lenne, ami a székelység múltját és jelenét bemutathatná!

Csak lelkem, ne olyan nájmódi magyar legyen a festő, amilyen KRIESCH volt szegény!

Egy kis jó, *igaz vérbeli székelyt fogjatok*, akiknek véreben legyen a magyaros mozdulat, ne olyan – „nemzetközi” beállítású mozgásokkal terhelt kompozíció legyen, amilyenek itt vannak, ezeken az itteni freskókon!

Olyan nagy érzés lakjék benne, amilyen él Tebenned, drága Vilmosom, ki lehet azt fejezni szépen, csak: fajszekely legyen az illető!

Maga egész elgondolásod teljes egészében gyönyörű, a legmelegebben gratulálok hozzá!

Látod, lelkem, ilyenkor esik jól felpislantanom a magam tervezte háborús plakettjére ezredemnek, amit megnagyítottat számomra emlékül az ezredparancsnokság; a körirata ez: „csak nem fajult el még a székely vér”, mikor ilyen nagyszerű megmozdulást látok, amilyen drága soraidban tükrözik! Ha hiszed, ha nem, a fogukat csatogtatják, tudod, kik, – mikor mutogatom nekik a Te drága szerkesztésedben megjelent Múzeumkönyvet, – „mi bezzeg semmit sem tudunk produkálni”, jegyezte meg egy őszinte hang, akinek – mélyen fájt az – inferioritás kérdése! Hál’ Istennek!

Beszélte KOÓS⁶⁰, micsoda pompás láttatja van ennek anyagice, – hát én nem tudok hová lenni – *bámulatodban!*

Igaz, legyen a marosmenti a leghátrányosabb, amelyik nem tud lelkesedni, dehát – ne feszegessük most ezt a kérdést.

Nem is untatlak tovább Drágám; nagyon szépen megköszönöm kegyes és magas rámgondolódodat még egyszer; minden Te jókívánságaidat – de agyba, de főbe való szíves öleléseimmel viszonzom!

Ha bármi újabb dolog merülne fel ebben a kérdésben, tisztelj meg újra ilyen igazán lelkesítő drága soraiddal.

Egész extázisba hoztál, szegény, öreg hatvanesztendő közhögös barátodat, aki volnék:

GULYÁS

Ha lenne hely, egy székely lakodalmas menet se volna utolsó; ilyet én festettem, mikor annyian ülnek a szekéren, cigányokkal!

21.

CSUTAK Vilmos VARGA Nándor Lajosnak Sepsiszentgyörgy, 1933. június 28.⁶¹

Kedves Nándi!

KÁSÁS Ernő közös barátunk⁶² kerek két órája már, hogy előadást tart nekem a Szent Lászlódról és Atilládról vagy Átilládról, csupán azt nem sügta még meg, hogy honnan és hogy teremtsek elő kb. húszezer lejt, amit Te tőle megfelelő számításaid alapján üzentél. Mivel látom, nem is fogja ezt már megmondhatni, azért arra kérlek, légy olyan jó, keresd fel sürgősen gróf BÁNFFY Miklós kegyelmes urat a REVICZKY utca 5. szám alatt levő palotájában, mindenestre, mielőtt hazaindulnál, mert most nála van a KÓS Károly ablakrajza (üvegfestmény), s ahogy a tegnapelőtt mondta nekem egyik vendiák barátom, most ő csinál egy újabb ablakrajzot a mi számunkra, s ha meg tudod találni, nézd meg a rajzát, és viszont mutasd meg neki az Atilládat és Szent Lászlódat, hogy *teljesen össze tudjatok szímmelni*, mert az a választmányunk óhajta, hogy egyszerre mutassam be az összes lépcsőházi ablak- és falterveket, hogy a kivitelük dolgában határozhasson, s így legalább Te itthon frásban jelenthesd választmányunknak, hogy az egész lépcsőház művészi kiképzése egységes lesz, ha már én ottjártamkor nem tudtam Veled találkozni, s nem tudtalak Titeket összehozni.

A gróf úr reggel 10-ig mindig otthon szokott lenni, és bizonyosan szívesen fogad, mihielt megmondod, miről van szó, megmutatod a dolgaidat, és viszont elkéred tőle a KÓS ablakrajzát, és bizonyára szívesen elmegy a műtermedbe is, hogy megnézzé természetes nagyságban is a dolgaidat.

Aztán vásárolj be a freskófestéshez szükséges anyagokat, mert én itthon annyi pengőt adok át Neked,

amennyibe Neked azok ott kerültek, és aztán jere haza, de talán ne hozzád egyelőre magaddal a tanársegédedet, ha azt reméled, hogy itthon KÁSÁS tud Neked annyit segíteni, aki felajánlotta a munkaerejét, mint az a fiatalember. Ha azonban erre a barátunktól nem számíthatsz, és a fiú nem túlságosan igényes, úgyhogy 20 000 lejből mindenestől ki tudunk jönni, bár most még egy garasunk sincsen, akkor csak hozzád az illető segédedet is, és valahogy csak megleszünk – hitelben, ahol lehet.

Az a fő és legfőbb, amit fentebb írtam, hogy keresd fel okvetlenül a kegyelmes urat, és reám hivatkozással bemutatván a Magad dolgait, nézd meg a KÓSét, és ha lehet, az övét is, hogy aztán később ne mondhasa nekem, hogy a freskófestéssel befejezett helyzet elé állítottam, *s megkötöttem a kezét* az üvegfestményénél, mert úgy látom, hogy a végén mégiscsak az ő, és nem a KÓS tervét fogjuk kivitelre elfogadtatni a választmányunkkal, ha az augusztus végére tervezett kiállításunk sikertülni fog.

Ezért referálj az egész lépcsőház és az összes falfelületek (megbeszélésünk szerinti) kifestéséről, mert vele sem tudtam beszélni, mivel engem hazatáviratoztak, éppen úgy, mint veled nem találkozhattam. Egyenesen ott hagytam csapat-papot arra a híre, hogy jön ide iskolalátogatásra az itteni szakminiszterünk. Ezt légy szíves megmondani a Gróf úrnak is.

Tovább nem is folytatom. Hozz magaddal tehát minden, a munkához szükséges dolgot, hitelt, ha hitelt nem kapnál, kérj kölcsön, vagy dr. BARTHA Jánoséktól,⁶³ vagy a Stúdium igazgatójától, dr. IMRE Kálmán igazgatótól, itthon pengőben kifizetlek azonnal, és szükség esetén hozd magaddal a fiatalembereidet is.

Igaz barátsággal öllelek
CSUTAK Vilmos

22.

CSUTAK Vilmos
gróf BÁNFFY Miklóshoz⁶⁴
Sepsiszentgyörgy, 1933. június 29.

Kegyelmes Uram!

Legeslegelőször is szíves bocsánatát kérem, hogy minden szó nélkül, egyik óráról a másikra hazatarttam. Nem szívesen tettem, mert jóformán semmi dolgomat sem tudtam elintézni, de hazatáviratozott a kollégiumom, hogy jöjjenek azonnal, mert látogatását bejelentette GUSTI közoktatásügyi miniszter, s én kötelességemnek tartottam, hogy azonnal felszedjem a sátorfámat és rohanjak haza egyik óráról a másikra a fogadására és kollégiumom érdekeinek képviselésére.

Természetesen a miniszter akkor nem jött ide, s én jóformán tiszta ok nélkül dobtam ki az én szerény költségvetésemhez mérten egy sereg pénzt. E miatt

előreláthatólag a nyár folyamán újból fel kell utaznom...

Azt azonban nagy örömmel hallottam, hogy a Kegyelmes Úr szíves volt a KÓS macska-lovát leszállítani a lóról, és egészen új és valóban kitűnő ablaktervet készíteni. Vágyva vágyom meglátni ezt, s ha az Isten megsegít, július 10-ike után bátor leszek a Kegyelmes urat vagy Kolozsvárt, vagy Bonchidán felkeresni.

Nagyon kérem azért, kegyeskedjék hazajövele előtt lehetőleg ajánlatot is kérni valamelyik mestertől vagy KERTÉSZ Róbert⁶⁵ úrtól a kivitelére, mert én vele sem tudtam beszélni, bár háromszor jártam nála.

Mély tisztelettel kérem továbbá arra is a Kegyelmes urat, hogy szíveskedjék fogadni VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár kedves barátomat, aki a lépcsőházunk díjtan freskófestését megígérte és akit a tegnap felkértem, hogy azonnal keresse fel az összes rajzaival együtt (Attila és Szt. László, amíg a KÓS üvegfestménye Csabát lóháton ábrázolná!!!) a Kegyelmes urat, és tegyen jelentést az egész lépcsőházunk művészi kiképzésének egységes tervéről, mert szerény nézetem szerint mind az üvegfestménynek, mind a freskónak csak hasznára válhatik, ha a tervező művészek idejében kicserélik a gondolataikat. Úgy tudom, hogy Varga eredeti nagyságban is kidolgozta a terveit, nagy hálára kötelezne azért a kegyelmes úr, ha megtekintené azokat és kegyes lenne velem azokra vonatkozó nagybecsű bizalmas véleményét mielőbb közölni, hogy Vargával, ki július elején készül haza, aszerint beszélhessek és kezdhessük meg a tervezett munkát.

A régi mély tisztelettel és igaz nagyrabecsüléssel vagyok Kegyelmes uramnak

23.

BARABÁS Márton CSUTAK Vilmosnak⁶⁶
Brassó, 1934. szeptember 28.⁶⁷

Kedves Vilmos Bátyám!

Tegnapelőtt ismét a múzeumban voltam, megnéztem és úgy szemmel lemértem azt a bizonyos „ruhatárat”⁶⁸, melyet, ha Néked is úgy tetszik, a csudaszép gelencei templom kivonatává alakíthatnók át. Ahogy én az egészet elképzelem, eszményi szép dolog fog ott megszületni. Olyan lesz az, hogy csodájára fognak járni az emberek, s ami fő, megmentjük a gelencei templom ragyogón szép részeit egy csukorékban, úgy, amint az ma van. Mert bizony fehér penészszerűen vonja be a Krisztus és a szép Királyné arcát is, s amit megvédett hosszú évszázadokon át a rákent vakolat, kérdés, hogy a nedvesség és a kellő levegő hiánya és egyéb

adottságok ne rövidítse meg a magyar Kultúra ezen nagyszerű bizonyítékát. S bár az ügy eme része maradjon a hivatott régészekre, én csak ismételhetem Néked, hogy a nyáron, mikor három hétig szakadatlanul dolgoztam a templomban, annyira élveztem, olyan gyönyörűeknek találtam azokat a freskókat, hogy nem győztem eltelni velök. Tökéletes technika, remek, tömör kompozíciók, és olyan dekoratívok, finomak, hogy igazán bámulatra méltóak. – Nagy művész volt, aki festette, s mi a fő, Székely, a Magyar nemzet szülötte, mert olyan szép Magyar királynét, olyan gyönyörű Magyar vitézeket csakis székely ember álmodhat.

Két részletet, az *Úrvacsorát* és a *Keresztfán-t* festette(m), a képek fényképeit mellékelem, hadd lásd meg azokat. Most színnyomatot is fogok csináltatni róluk 120 x 100 cm a magasságuk. – Eredeti magasság 180 x 150 cm. De a múzeumi fal méreteket véve cca. 150 x 125 [cm] méretű lesz egy ilyen részlet. 8 rész felül a Szent László-legenda, 8 rész alól a Krisztus élet-története, a megmaradt részekre az Úr és a Szentek. Szent Margit s hátul a Kálmánék elmaradnak persze.

A mennyezetet egy gelencei asztalosom megcsinálja olcsón, s a többi részeket (ajtók, oszlop, burkolat, ablak), a szentségtartót olcsón kifaragja az ottani kőfaragó. Egy ügyes másolólegény pár nap alatt a helyszínen kifesti az én rajzaim után a plafonlapokat s én antignolom úgy, hogy pont olyan lesz, mint ott.⁶⁹

Ez az én elgondolásom és a jövő nyárig ez kész is lesz, ha a múzeumnak ez a terv megfelel, és ha az anyag, a munkával járó egyéb kiadások és a lét biztosítva lesz nekem.

Én mindenesetre nagy odaadással és nagy szeretettel szentelném erre a munkámra időmet és minden tudásomat.

Szíves értesítésetet kérem, s amennyiben a terv kivihető, megbeszélhetjük a dolog anyagi részét.

Tisztelettel teljes barátsággal
üdvözöl igaz híved
BARABÁS Marci

24.

VARGA Nándor Lajos HERPEI Jánosnak⁷⁰
Budapest⁷¹, 1942. március 27.

Kedves Jánosom,⁷²

már régóta akartam volna, még inkább szerettem volna írni neked, de a napi robot állandóan tovább és tovább zökkentette az írnivalókat.

Két kérdés az, amelyre feleletet várok. Az első: légy szíves megnézni LONICERUS: **Turcico Chronica** III. kötetében a 264-ik /b/ levélen levő fametszetet, hogy melyik előbbivel⁷³, illetve előbbi levélen⁷⁴ levő fametszettel azonos. Ezt ha lehetne, minél előbb

tudasd velem, met véletlenségből jegyzeteimből kimaradt, és a szedésnél már éppen itt tartunk. Második kérdésem: Lesz-e a nyári freskófestésből valami? Erre vonatkozólag általánosságban a következőket közlöm veled. A lépcsőfőjáró nagy ablakától jobbra és balra levő képmezők kifestésére gondolok, amelyikből az egyiket NAGY Imre festené. A nagy mezőket egy-egy kompozíció töltené be, a kis mezőket (az ablak és a festendő kép-mező közötti terület) pedig egy-egy szimbolikus alak. Az én kompozícióm tárgya lenne: GÁBOR Áron halála, tehát székely katonaseregnek megőrkítése, a kis mezőben ugyanehez a témakörhöz csatlakozó szimbolikus alak: egy székely harcos. A másik kompozíció lenne NAGY Imréé, a székely nép életéből vett jelentettel, a székely munkakészség és erő jelképe gyanánt, az ablak melletti mezőben dolgozó székely alakja. Ez lenne általában az elgondolásom. NAGY Imrének még nem írtam ez ügyben még semmilyen formában sem, várom közelebbi válaszodat. Ami a freskó anyagi részét illeti, *al fresco*-ban készülné, négyzetcentiméterenkénti ára ma 120 pengő.⁷⁵

A körülbelőleges feldolgozandó területünk megítélésén szerint 20-20 négyzetméter lenne fejenként. Ezek előrebocsátása után azt hiszem, tisztán látod az ügyet és költségvetésedben elhelyezted, ha ugyan elhelyezheted! Remélve, hogy válaszod igenlő lesz és minket nekiszabadítasz a falnak, azért arra is kérlek, ha tényleg valóra váltódná, még a tavasz folyamán valami kőművessel oltsd 6-8 mázsa meszet, hogy nyárig valamit üledpedjen és lúgosodjon számunkra.

A munka megkezdését augusztus elejére számítom, tartama kb. 3-4 hét. A közelgő Húsvétra jó ünnepeket kívánok, válaszod várva szeretettel ölel:

Nándor

25.

HEREPEI János⁷⁶

VARGA Nándor Lajosnak⁷⁷

Sepsiszentgyörgy, 1942. március 30.

Kedves Nándorkám!

27-én írt leveledet ma kaptam. Sietek reája válaszolni, hogy a szedéssel ne kelljen várakoznod.

LONICERUS, Philippus: **Chronicorum Tvrcicorum**, In quibus **Tvrcorum Origo, Principes**, (etc.) exponuntur című mű I. köt. 10a, II. köt. 237 a, és III. köt. 264 b, levelén lenyomott fametszetű mellképek teljesen azonosak. (A III. köt. 264 b, levelen levő Q betű pedig megtalálható többek között a III. köt. 119. b, levelen is!)

Ami mármost a nyári freskófestést illeti, a magam részéről a legnagyobb örömmel szeretném, ha vállalkoznátok a megvalósítására, egyelőre azonban

még habozok a következők miatt. Ugyanis a nyáron építkezni szeretnék, csak hogy a kiállításaim most már kezdenek fogyogatni. Egyelőre ugyan még nem hagyok fel a reménnyel addig, amíg mindenfelől nem futnak be az értesüléseim, addig is azonban az Általad kívánt mennyiségű meszet be fogom szerezni, mert akár az építkezéshez, akár pedig a freskóhoz, de mindenképpen kelleni fog.

Az építkezéshez elégtelen mennyiségű pénz is hozzáfognék, csak az a baj, hogy az eddig összeszedett pengő még az elégtelennél is elégtelenebb. Csupán intézményektől kéregetek, de nagyon szűkmarkúaknak bizonyulnak. Méltóképpen egyedül a Nemzeti Bank rukkolt ki 1000 pengővel. Ennek ellenére is szépen megköszöném, ha NAGY Imrével levelet váltanál a freskó dolgában. Ti jobban meg tudnátok tárgyalni, mintha én is beleszólanék. – Köszönöm a tájékoztatásul közölt összeget. Megjegyzem, hogy a két falfelület koránt sincsen olyan nagy terjedelmű, mint amekkorának látszik, illetőleg mint amekkorára emlékezni. A kettő együtt lenne 20 m², avagy valamivel több. – Kérlek szépen, tudással arról is, hogy a közölt áron kívül még milyen költségeket kellene tekintetbe vennem, ugyanis ezt is elő kellene irányoznom. Pl. említett volt, hogy Imre részére teljes ellátást kellene biztosítanom stb., stb.

A jövő hónap folyamán föltétlenül el fog dőlni az építkezés ügye,⁷⁸ s akkor tudósítani foglak arról, hogy felkérhetlek-e Titeket, vagy sem a freskók megfestésére.

Választott tárgyad nagyon tetszik nekem, de nagyon szeretném, ha az Imre témája is történelmi lenne. Különbön lássuk, mi volna a Te és az ő közös elgondolásotok!

Köszönöm, hogy mindig gondolsz reánk.

Én is kívánok kellemes húsvéti ünnepeket.

Szeretettel ölel:

HEREPEI János

26.

VARGA Nándor Lajos HEREPEI Jánosnak⁷⁹
Budapest⁸⁰, 1942 április 15.

Kedves Jánosom,

köszönöm szíves értesítéseted, kellő időben érkezett, nyomtatásomban fennakadás nélkül mehettem tovább. A freskófestésre vonatkozólag a továbbiakban számolok be neked. Közvetlen, hogy leveletem megírtam, NAGY Imre volt nálam, akivel közöltem a dolgot és bizonyos fokig megbeszélteük. Ezek szerint ő a néprajzi tárgyú freskót készítené. Az a gondolatod, hogy a másik hasonló falterület is történelmi vonatkozású kép legyen: nagyon helyes. Csak akkor mindkét falterületet

egy embernek kellene elkészítenie, nemcsak a történelmi levegő egységéért, hanem hogy stílusban is egyezzenek legyenek. Márpedig akkor én megfosztanám NAGY Imrét a domináló falfelülettől. Ez esetben a népéletből vett kép vagy képsorozat egyedül csak a világitó ablakkal szemben levő falterületen kaphatna helyet, amint emlékszem, 1 m - 1,20 m szélességű sávban.

A másik a falterületek kérdése. Ez, amint említettem, két egyforma mező a lépcsőfeljáróban. Jól emlékszel, mert utánanéztam a dolognak és úgy látom, hogy 240 x 420 cm felületű freskónak jutna ott hely. Ez négyzetméterekben, hozzászámítva az ablak melletti területet is, körülbelül 16 négyzetmétert tenne ki.

A költségekre vonatkozólag a múltkor közölt áraink kívül a Múzeumot mindössze még az állványozás és a folyami homok, továbbá márványpor beszerzésének kiadásai terhelnék. Ez nem tetemes összeg. Ezenkívül Imre részére lakást kellene biztosítani.

Részemről a freskó kartonját eredeti méretben már el is kezdtem, sőt, nagyobb részt be is fejeztem. Néhány részlet hiányzik még. A korabeli ruházat és fegyverzet pontosabb rajzát otthon a Múzeumban fogom belerajzolni a képbe. Nemsokára fényképfelvételt csináltatok róla, s elküldöm neked. Ha nem valósulna meg idén a dolog, a rajzot eltenném alkalmas időre, úgyhogy ez a Múzeum számára tehetetelt nem jelent.

A hungaricumokon serényen dolgozom, már amennyire sietni lehet ilyen dologgal. A 240. oldal nyomtatásánál vagyok. Remélem, meg vagy elégedve az eddigi munkáimmal.

Várva alkalomadtán
válaszodat szeretettel ölel:
Nándor

27.
HEREPEI János VARGA Nándor Lajosnak⁸¹
Sepsiszentgyörgy, 1942. április 29.

Kedves Nándorkám!
Köszönöm szépen szíves értesítésedet, s köszönöm azt is, hogy a freskó kartonjait már most készítteted.

Imre volt itt is. Beszélgettem vele is a falfestményről; ő azonban azt mondta, hogy addig nem kezd hozzá a kartonok elkészítéséhez, ameddig bizonyosra nem mondjuk meg: lesz-e az idén belőle valami, vagy sem. Tekintettel azonban arra, hogy pénzügyi helyzetünket még mai napig sem tudom bizonyosan, és folyó évi kiadásaink fedezete felől még mindég nem vagyok eléggé tájékozott, ennél fogva nem tudhattunk megállapodni a nyári terv felől.

Köszönöm Neked, hogy olyan lelkes támasza vagy Múzeumunknak, s hogy annyi szeretettel foglalkozol vele minden vonatkozásban. Várom jöveteledet. Remélem is, hogy minél előbb itt köszönhetlek.

Nagyon örvendek a Hungaricumok körül végzett nagyszerű munkateljesítményednek. Az elvégzett munka már olyan nagy kötetre terjedhet, hogy szinte-szinte azt tanácsolnám: külön kellene szakítanod a 16. századot a 17-től. Igaz, hogy könyvtárunkban az utóbbi század anyaga sokkal nagyobb példányszámmal van képviselve, fametszeteik száma azonban meg sem közelíti a megelőző századot. – A feldolgozott könyvekből még mennyi a kinyomtatásra váró anyag? Ezt azért kérdem, mert minél hamarabb kifogysz a kimetszeni és kinyomtatni valóból, remélem, annál hamarabb látunk viszont.

Szeretettel ölel:
HEREPEI János

Jegyzet

1. KÓS Károly, *A Székely Nemzeti Múzeum építése*, in: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*, Sepsiszentgyörgy, 1929, 26–29; DEBRECZENI László, *A Sepsiszentgyörgyi Múzeum épületének tervezőjéről*, in: *Studii și Comunicări - Tanulmányok és Közlemények* 1973 (Aluta V), 1973, 207–214; KÖNYA Ádám, *KÓS Károly-épületek Sepsiszentgyörgyön*, uo., 219–236; stb.
2. Vö. LÁSZLÓ Ferenc, *A Székely Nemzeti Múzeum galambbúgos kapui*, utóljára in *Uő., Táj és tudomány*, Buk., 1978, 174–177; LÉNÁRT Anna, *Magyar skanzen és a Székely Nemzeti Múzeum*, in: jelen kötet.
3. SzNM It. 502-1913.
4. SzNM It. 588-1913. A Kiegészítés évében született és Münchenben tanult MAJOROS Károly üvegfestő addig már a marosvásárhelyi Közművelődési Ház üvegfestményével szerzett magának megérdemelt hírnevet.
5. A múzeum 1913-as Jelentése. Az akkor már bárói címet is nyert és két évtizede a Magyar Nemzeti Múzeumot vezető SZALAY Imre (1846–1917) látogatása jelzi, hogy mennyire fontosnak tartotta a szakmai iránítást ezt a kérdést.
6. SzNM It. 189-1914.
7. SzNM It. 592-1914. MAJOVSZKY Pál (1871–1935) nem csupán minisztériumi főtisztviselő, hanem éppen 1914-ben gazdag grafikai gyűjteményét adományozza a Képzőművészeti Múzeumnak, művészeti szakíró, utóbb a Magyar Művészet szerkesztője.
8. Iktatószáma 603-1914. Dr. DADAY Vilmos, a Vármegyei Közkórház korábbi igazgató főorvosa (KÓS éppen 1914-ben tervezi az építendő új kórház öttagú épületegyüttesét). HEGEDŰS Lóránt (1872–1943) a termékeny szociológus, közigazdász, biográfus szakíró közbenjárására a megelőző évben kerül vissza, évtizedek múltán, a megyei törvényszék Sepsiszentgyörgyre, ahol HEGEDŰST díszpolgárrá választják, különben is 1910-től a város országgyűlési követe.
9. Vö. TÓTH Szabolcs, BOÉR Hunor, *Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között*, in: jelen kötet.
10. SzNM It. 76-1921. IX. 29. Politikai terveiről is beszámol idézett, CSUTAKnak írt levelében (közölte TIBOLDI Zoltán, *A 111 éve született Kós Károly ismeretlen levele Csutak Vilmoshoz, Háromszék*, 1994. dec. 17.): ZAGONVAL egy néplapot szeretnének indítani, amely egyaránt „független legyen a fehér, avagy vörös metélytől”. BENEDEK Eleket szeretnék felkérni főszerkesztőnek. (1921 az ismert *Kiáltó Szó* röpirat éve, tehát a két világháború közti magyar transzilvánizmus zászlóbonthatásáé. A *Vasárnapot*, a Magyar Néppárt hetilapját valóban elindítják.)

11. GYÁRFÁS Jenő (1857–1925). A jeles festő már a *Tetemrehívás* fegyvereit a múzeum fegyvertárának darabjairól mintázza 1881-ben; 1901-ben, a szakkalatrak feltételezésénél ő választja külön a képzőművészeti gyűjtemény anyagát, és haláláig tevékeny részese elrendezésének. Megfesti a Múzeum történetének nagy alakjait. 1912-től igazgató-választmányi tag; 1925-ben a múzeum előcsarnokából metetik.

12. Vö. ROEDIGER Lajos, *Emlékirat, Acta (Siculica)* – 1998/II, 1999, 155–202.

13. BOÉR Hunor. *Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez*, jelen kötet.

14. SzNM It. 143-1928.

15. A jegyzetanyagban már említett FADGYAS Anna (1906–1983) valóban „múzeumőr-titkámó-mindenes” 1925–1962 közti múzeumi szolgálata idején; különösképpen 1944 szeptembere és 1945 márciusa között, amikor a front átvonulását követő zavaros hónapokban magára maradvan lesz őrző-védője a múzeumi vagyonnak.

16. BARABÁS Andor, dr. (1880–1952) jogász, közéleti személyiség. A főhatalomváltásig járási szolgabíró, majd árvászeki ülnök; utána a hűségeskü megtagadása okán menesztik, és kereskedőként vállal részt a közéletben (Magyar Párt megyei elnöke, egyházmegyei főjegyző, főgondnok, férdfidalgárda tagja és főtitkára, MIKÓ-kollégiumi előjáró, a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányi tagja); 1940-től Háromszék alispánjaként döntő szerepe van a rétyi lengyár létrehozásában.

17. BARABÁS Márton (1893–1974), festő, többnyire MÁRKOSFALVI BARABÁS Márton néven írtak róla (BARABÁS Miklós oldalgi leszármazottja, IGNÁCZ Róza sógora). A *Művészeti Lexikon* 1965-ös 1. kötete szerint pusztaszeréi születésű, interjújűzvegben Kézdímarfosfalva is megjelenni, mint szűllőhelye. 1911–14-ben a budapesti Képzőművészeti Főiskola növendéke, majd Párizsban dolgozik, idegen állampolgárként az első világháború idején öt évre internálják. A háború után rövid ideig hazájában találjuk, majd Hollandiába, Svájcba megy tanulmányútra. 1922 után számos erdélyi városban állít ki, de az említett, 1925-ben vele készült interjúból (*Hétfői Brassósi Hírlap*, I. évf., 5. sz.) tudjuk, hogy 1909 után két esztendő tőlött csak otthon, tartózkodási helye sincs, állampolgárságát csak útlevelek kiállítására használja (a lexikon szerint főleg Olaszországban él), az interjú idején épp Párizsba, onnan pedig az Amerikai Egyesült Államokba készül. Ebben az időben a legtöbbet kereső erdélyi festő, a Székely Nemzeti Múzeumnak ajándékozott nagy vásznát az interjú szerint GYÁRFÁS Jenő 10 000 aranykorona (félmillió lej) értékére becsüli – ez a második legnagyobb értékű adomány lenne a múzeumnak akkortájt. CSUTAK is sokra becsüli, az 1929-es *Emlékkönyv*be az ő munkáiról is íratni szeretne, mégpedig BARABÁS Miklóst, GYÁRFÁS Jenőt is bemutatod dolgozatra. Főleg kalotaszegi és székelyföldi, elsősorban Kovászna környéki tájképeivel arát jelentős sikert, számos munkáját közli a *Pásztorúti*. Bukarestben rendezett kiállítását követően királyi felkéréseknek tesz eleget, illetve a gelencei templom belsejét megörökítő képeit vásárolja meg a Román Tudományos Akadémia. A gelencei élmény határozza meg elképzeléseit a Székely Nemzeti Múzeum belső díszítését illetően. A negyvenes években a budapesti vármegyeház könyvtártermet díszíti freskókkal, illetve a Hadtörténeti Múzeum részéről nyert megbízatást falfestmények és történelmi tárgyú képek elkészítésére. A haditudósító művészként frontszolgálatot teljesít művészt 1945 után mellőzik. 1959-ben kivándorol Amerikába (a lexikon szerint 1958-ban, Kanadába). Főként Los Angeles-ben él, ahol *Magyar Szentek* című nagyméretű alkotása a Szent István-templomot díszíti. Más nagyméretű falképei Detroitban, illetve Ontario-ban valósulnak meg. Utóbbi város ZÁGONYI-kulturtermeinek részére az észak-amerikai polgárháború egyik jelenetét festi meg, a munka központi alakja ZÁGONYI Károly öngy.

18. SzNM It. 158-1926.

19. KEÖPECCI SEBESTYÉN József (1878–1964). Az összetett magyar birodalmi középípmert, illetve Románia címerét megtervező jeles heraldikus, aki a budapesti Országos Levéltár homlokzatát is címerekkel látta el, Kőcepen a református templom dekorációján dolgozik az első világháború után. Igazgató-választmányi tag (1929–33, a múzeum sorozatosan bízza meg feladatokkal, fizeti kiszállását (1927, 1929, 1931–32). A gelencei műemléktemplomot kezdeményezésére, művészeti irányítása mellett restaurálják 1932-ben (1937-es bővítésénél is jelen van), a vargyasi Daniel-kastélyt hasonlóképpen.

20. NAGY Imre (1893–1976). A zögődi festő 1920–22-ben VARGA Nándor Lajossal, évfolyamtársával együtt ösztöndíjas a kecskeméti művésztelepen. 1930-ban KÓS Károly mellett ő is alapító tagja a BARABÁS Miklós Céhnek. Ismeretes, hogy másik évfolyamtársával, VÁMSZER Gézával és DOMOKOS Pál Péterrel ők alapítják meg ugyanebben az évben a Csíki Székely Múzeumot; az már kevésbé ismert, hogy a Székely Nemzeti Múzeumnak is külső munkatársa, majd belső embere, 1945–49-ben igazgató-választmányi, majd ún. munkakollektíva-alelnöke. Részt vesz az 1929-es jubileum képzőművészeti kiállításán, KÓSSal és CSUTAKkal szervezik meg a sepsiszentgyörgyi EME-vándorgyűlés alkalmával az 1933-asat; 1929-ben DOMOKOS Pál Pétert az ő ajánlására támogatja a múzeum A moldvai magyarság kötetet eredményező útján; 1931-ben képzőművészeti gyűjteményük fejlesztését szorgalmazza, szervezik a székelyföldi művészek; 1931–33-ban ő kezdi CSUTAK segítőtársaként a vásárlási tárgyalásokat a sepsiszentgyörgyi skanzenépület, a menasági-potyondi Csíki ház beszerzése végett; 1937-ben festményét ajánlja fel a delnei templom javára a VÁMSZER és a Székely Nemzeti Múzeum szervezte restaurálását befejezni; VARGA Nándor Lajossal több rendben is freskókat terveznek készíteni a Múzeumban; 1941-ben MÓRICZ Zsigmondot kíséri Sepsiszentgyörgyre; 1948-ban BORDY Andrásval szervez újra képzőművészeti kiállítást a múzeumban. GYÁRFÁS-képek megvételel véleményezi, szorgalmazza a csángókatatást és BALÁZS Márton megkeresését múzeumi érdekből; mintegy félszáz munkáját őrizi a sepsiszentgyörgyi közgyűjtemény.

21. VARGA Nándor Lajos (1895–1978), grafikus, egyetemi tanár. GYÁRFÁS Jenő sepsiszentgyörgyi műgme a meghatározó élménye; már 1910-től, diákként, mint LÁSZLÓ Ferenc igazgatóór tanítványa, a Székely Nemzeti Múzeumnak dolgozik, az erődi festett edényeket (a régészet mindig is érdeklenni fogja), népi építészeti elemeket stb. rajzol, dokumentál, 1913-ban a homoródszentmártoni székely népviselet leírásáért (önképzőkorai pályamunka) jutalmazza a múzeum. Az új, saját múzeumépület elkészültére ex libris-terveket készít László felkérésére, segít a berendezkedésben; 1914-ben a Múzeum műtérlem-manzárdájában dolgozik (lényegében ő és GÖDRI Ferenc avatja fel), 1915-ben Debrecenben rajzolja a székelyföldi régészeti anyagot. Három évtizeden át foglalkoztatja a múzeumépület belső dekorációja (az iverg- és falfestmények); restaurálja, üzembe helyezi a BEM-nyomdat, a fővárosi aukción, nyilvánosságra kerülő levéltárakban székely vonatkozású darabokat (festményt, leveleket, könyvet, népművészeti munkát) szerez be a múzeumnak; 1942–43-ban restaurálja az 1848-as kiállításra GYÁRFÁS Jenő festményét, a *GÁBOR Arany halált*; bibliofili kiadványban dolgozza fel a múzeum könyvtárábeli 15–16. századi hungarikák fametszet-anyagát, folytatását is kiadással készíti elő, de a háború megakadályozza ebben. Lerajzolja a város építészeti emlékeit, a múzeumnak ajándékozza egy teljes életműsorozatát, majd ezt a lehetősegek szerint pótolja a világháború végi evakuálás során bekvetkezett pusztulásakor (összesen 1000 darab felett). SZÉKELY Zoltán múzeumigazgatóval levelez a menekített anyag sorsáról; 1960-ban új sepsiszentgyörgyi szkíta leletekről jelennek meg rajzai, elkíséri barátját a székelykeresztúri ásatásokra, közösen jelentetik meg a Sepsiszentgyörgyöt bemutató füzetüket. Rendszeresen FADGYAS Anna volt múzeumőr-titkámó-mindenesnél száll meg, vele levelezik, tőle kér GYÁRFÁS- és más sepsiszentgyörgyi adatokat. 1970-ben a múzeum kiállítással köszönti 75. születésnapja alkalmából, 1975-ben ő idézi fel a múzeum megemlékezésén GYÁRFÁS alakját.

22. A páros együttműködése egymással és a múzeummal hosszúra nyúlik: NAGY Imrét VARGA kíséri el GYÁRFÁShoz 1923 körül, és 1976 novemberében lesz utóljára házigazdája a Múzeum közös NAGY Imre- és VARGA Nándor Lajos-kiállításnak – ez az év előbbi halálának éve, utóbbi még két évet él.

23. MÁRTON Ferenc (1884–1940), csíkszentgyörgyi születésű festő, grafikus és szobrász. A budapesti Rajztanárképző Főiskola növendéke, 1908-tól állít ki a fővárosban, többszörös állami díjas. Kisgrafikától (bélyegtervet beleértve) emlékművekig számos területen alkotott. 1929-ben tájait mozaikkal, freskóval a szegedi Fogadalmi templomot, ekkor (1930 tisztán a legsikeresebb, egyebek mellett a LOTZ-aranyérem birtokosa.

24. A *Gátkötő csíki székelyek* MÁRTON egyik legismertebb munkája, 1912-ben festette, a Székely Nemzeti Múzeum épületeivel egyidőben született. Hasonlóan dinamikus testvére a következő évben alkotott *Erdőirtás Csíksorszában*. Arányait tekintve előbbi valóban megfelelő volna a lép-

csőházi ablak díszítésére, a dísztermi nagy ablakhoz annál kevésbé. Oda inkább utóbbi jöhetett volna számításba.

25. NAGY István, festő. Több könyv is bemutatja munkásságát (SURÁNYI Miklós, 1923; PAP Gábor, 1965; SOLYMÁR István, 1977; MURÁDIN Jenő, 1984; vö. BANNER Zoltán, **Erdélyi magyar művészet a XX. században**, Bp., 1990, 166).

26. BÁNFFY Miklós, gr. (1873–1950), nagybirtokos, politikus, író, grafikus, színirendező, BARTÓK táncjáték és opera bemutatásának kiharcolója, valamint díszlet és kosztümtervezője az ekső világháború végén. Mint volt magyar külügyminiszterrel, a román hatóságok tartanak tőle, és csak úgy engedélyezik hazatérését Erdélybe, ha visszavonul a politikából. 1939–40-ben, a királyi diktatúra idején a Magyar Népközösség elnöke, majd a világháború végén németellenes politikai megbízatást hajt végre. KÓS Károllyal már az 1916-os koronázási ünnepségek megrendezésében együtt dolgoznak; 1930-tól CSUTAKKAL és HERPEPEL Jánossal stb. mindketten tagjai az erdélyi ref. egyházatnacs műemlékvédelmi bizottságának; népközösségi elnökként HERPEPEL is támogatja, mint már a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóját. Grafikusként illusztrálja BALÁZS Bélától **A fából faragott királyfit**, a KÓS működtette Erdélyi Szépművés Céh számos kiadványát (több címlapot is tervezett), 1946-tól az *Utunk* folyóiratot stb.

27. **Áttila királról ének**. KÓS Károly még 1909-ben megjeleníti saját nyomásában is Sztánán. Az impériumváltás után ennek a balladái munkának a következtében igényelnek a műépítészről mindinkább szépirodalmi szerepvállalást. Illusztrációja az a Csaba-ábrázolás (ikerteszvere a legelső ábrának barátja, TOROCZKAI-WIGAND Ede marosvásárhelyi, 1910-es, **Hajdonába régös-régön** kötetéből), amely a bonyodalmat okozza.

28. CSUTAK ceruzás jegyzete hozzá: Plafonon dekoratív csillagkép, csillagos ég, alája a falra fríz gyanánt *Hadak útja*.

29. GÖDRI Ferenc (1890–1975); tanár, hegedűművész, festő, ifj. GÖDRI Ferenc nagy sepsiszentgyörgyi polgármester, Székely Nemzeti Múzeum-igazgató-választmányi elnök fia. Festészetet a budapesti képzőművészeti főiskolán, SZINYEI MERSE Páltól tanul. Már 1914-ben használja VARGA Nándor Lajossal az új műzeumépület műtermét, 1929-ben a múzeum jubileuma alkalmából dolgozattal vesz részt Emlékkönyvében, de ROSKA Márton tanulmányának is ő készíti el a rajzanyagát, átrendezik az állandó képzőművészeti kiállítást, és részt vesz a jubileumi képzőművészeti kiállítás szervezésében. 1930-tól a múzeum öre, CSUTAKKAL, FELSZEGHI Istvánnal, VISKI Károllyal néprajzi kizsállásokat tesznek a háromszéki falvakba, ezt 1931-ben is folytatják CSUTAKKAL. Múzeumőri lakásban lakik, 1932-ben KÓS Károllyal, CSUTAKKAL nemcsak Gelenécn, de kézdványárhelyi, bikfalvi épületekről is fotodokumentációt készít, CSUTAKKAL Csíksomlyón vesz részt néprajzi kizsálláson az 1000 székely leány napja alkalmából, ill. a búkszádi Vápa-váránál társa régészeti kizsálláson (1935-ben Komollóra szintén régészeti terepmunkára kíséri). 1934-ben BARABÁS Miklósról, 1937-ben a székely festőkről tart előadást a múzeumi esteken, tagja a Csíki ház építőbizottságának, múzeumi háznagy. 1939-ben megkezdí a fényképtár rendezését, feldolgozását (800 tétel), rajzolja a múzeumi anyagot, kiállít (vö. HERPEPEL János, GÖDRI Ferenc kiállítása Sepsiszentgyörgyön, Pásztorútz, 1939, 59–60).

30. BOÉR Hunor, i. m.

31. Ekkor kapja meg válaszinélgen KÓStól az ápr. 11-i válaszevlélben (12) jelzett második levelet.

32. CSUTAK bejegyzése a MF-be (BOÉR Hunor, i. m.). Szeptemberben az Erdélyi Múzeum-Egyesület vándorgyűlést készílnék fogadni.

33. GULYÁS Károly (1873–1948), tanár, festőművész, könyvtáros, a KEMÉNY Zsigmond Irodalmi Társaság és az Erdélyi Szépművés Céh tagja. A Mintarajziskolában végzett, a marosvásárhelyi Református Kollégium tanára, 1907–1942-ben a marosvásárhelyi TELEKI Könyvtár öre, számottevő szakmai és szépirodalmi (*Uránia, Művészet, Zord Idők, Pásztorútz, Magyar Nyelv* stb. hasábjain), illetve művészeti munkássággal. Ő indítja művészi pályájára pl. BORDI András, VIDA Árpádot, DABÓCZI Mihályt, BARCSAY Jenőt, VÁSARHELYI Z. Emilt; MÖRÍCZ Zsigmond regényalakot is mintázása. 1929-ben kézirat diplomájával közsönti a TELEKI Könyvtár a jubileumát ünneplő Székely Nemzeti Múzeumot.

34. Az ügyvezető-tanács gyűlésén „megbeszélés tárgyat képezte a Múzeum lépcsőházában elhelyezendő, és gróf BÁNFFY Miklós által ter-

vezett üvegfestmény kivitele”, írja 1933. november 26-án a helyi sajtó (*Székely Nép*, 1933/48).

35. GÖDRI Ferenc.

36. **Egy remekmű 99 példányra**, Interjú HERPEPEL Jánossal, *Székely Szó*, Marosvásárhely, 1944. jan. 1.

37. A rajz nem maradt fenn, a mellékelt 1913. május 22-i budapesti árajánlat üvegfestő-munkára a következő: „1. db. ablak a bemutatott vázlat szerint, a legjobb anyagból készíte, a szükséges merervítavasakkal, teljesen készen helyszínen felállítva 1220.- Korona. Az ablak nagysága 2965/3410 mm. MAJOROS Károly üvegfestő és mozaikrákó műhelye.” (Az ajánlat hátoldalán: KÓS Károly megküldi 1. a lépcsőházi ablak színes rajzát és 2. a MAJOROS Károly árajánlatát. Az irattartó házán feltünteték, hogy HEGEDÜShöz is elküldték. SzNM It. 502-1913)

38. KÓS Károly építész Sztána, Varjúvár embléma alatt; 134/14; Nagyságos CSUTAK Vilmos úrnak, múzeumőr, kollégiumi tanár. SzNM It. 256-1914.

39. KÓS Károly építész Sztána, Varjúvár embléma alatt; SzNM It. 349-1914.

40. SzNM It. 592-1914.

41. HEGEDÜS Lóránt 1914. júl. 3-i levele nem maradt fenn a múzeumi irattárban.

42. Az ügy jelentőségét az is jelzi, kik nyilvánítottak itt egybehangzó véleményt: HÜLT a múzeum végleges hajlékának tervezésében előzetes munkája alapján otthonos műépítész, MIHALIK főfelügyelő ötvösségtörténész, PÓSTA régészeti iskolát teremtett (mellese DADAY Vilmos múzeumi igazgató-választmányi ügyvezető alelnök apátarsa), SEMAYER a vidéki, főleg néprajzi múzeumi gyűjtemények létrehozásának mindenkor szorgalmazója.

43. Aláíratlan gépelt másodpéldány.

44. A festmény és a Múzeum néprajzi anyagán is oly sokat dolgozó MALONYAI Dezső róla írt értékelése meghatározó jelentőségű volt számára, írja NAGY Imre a **Följegyzésekben** (Bukarest, 1979, 50).

45. A tanulmányait viszonylag későn kezdő csíkmindszenti NAGY István (1873–1937), bár Erdélyben is állított ki, alföldi városok vonzásában alkotott. Nagysikerű, számára a SZINYEI-MERSE Társaság festészeti díját is meghozó kiállítására 1923-ban került sor a budapesti Nemzeti Szalonban, és még abban az évben megjelent SURÁNYI Miklós róla szóló kötete. CSUTAK levelenek idején bár tudóbjával birkózva Bajára vonult vissza, s aligha lehetett volna a „székely kalakába” bevonni. Akkoriban Bukarestbe eljuttatott munkáiból rendezendő kiállításban reménykedik. Ez is elmarad, a képek sorsa máig ismeretlen.

46. ISTÓK János (1873–1972), szobrász. Bácsfaluban született, Münchenben, majd Budapesten STRÖBL Alajos mesteriskolájában tanul. Emlékművek, portrék a fő műfaja, a Magyar Nemzeti Múzeum centenáriuma alkalmából a múzeumkertben felállított gr. SZÉCHÉNYI Ferenc-szobrárért királyi aranyéremrendet nyer. Legismertebb alkotása BEM József budapesti emlékszobra, amelyen az amúgyis sokat foglalkoztatott művész már a levél évében dolgozik, 1932 elején pályázatot is nyer vele, 1934-ben állítják fel, hogy – különösen 1956 őszétől – szimbólum-má nemesedjen. A meglehangú „Istók testvérünk” kitétel több szempontból is érthető. Bácsfalusi születése révén CSUTAK joggal tekinti földijének, de pl. NAGY Imre első, mestert kereső útja is hozzá vezetett Budapestre. Még fiatalon megimntizza GÁBOR Áron alakját Bereck számára, a Székely Nemzeti Múzeummal pedig nemcsak a székely képzőművészek szerveződése vagy az 1943-as GÁBOR Áron-szoborpályázat révén van kapcsolatban, de muzeológiai célú segítséget is ad – ő készíti el az egyetlen megtalált GÁBOR Áron-ágyú egy gipsz másolatát.

47. Minden eredetiség szerint itt is gr. BÁNFFY Miklósról utal.

48. Dátumban eredetileg szeptember, áthúzva és föléírva október. Mellette CSUTAK Vilmos kezelsárvál: Megj. Valójában október 6-án. A levél végén ugyanő: Megj. Válaszoltam mindkét barátomnak október 7-én (aláírva).

49. A levélben: lapon. Nyilván elírás.

50. Az említett CSUTAK-levél nem érinti a dolgozat témáját. CSUTAK VARGA édesanyjától csak akkor tudta meg, hogy fiát már szept. 1-jén kinevezték rendes főiskolai tanárnak, és éppen gratulált hozzá egy pótlógos levélben, mikor a második közös, budapesti NAGY-VARGA-levél (egy nap alatt!) megérkezett. Hogy ne veszítsen időt, a már kész, itt nem közölt gratuláló levél folytatásába gépelte(tte) válaszevlét.

51. CSULAK Magda (1897–1982). A királyföldi szórványvidéki, máig magyar többségű Kőboron született, Árapatakon református lelkészi családban nevelkedve lesz a helyi varrottások gyűjtője, tanulmányozója. Éppen 1933-ban van először kiállítása Sepsiszentgyörgyön, ahol aranyérmert nyer. Népi ihletésű iparművészeti munkáit a későbbi évtizedekben (1955–1975) Bukarestben, Párizsban, Firenzében díjazták. 1972-ben jelenik meg nagy albuma: 125 árapataki magyar szálánvarrott hímzés minta.
52. VARGA Nándor Lajos úgy nőül meg – első felesége aldobolyi HOLLAKI-lány –, hogy a legközelebbi embereit is
53. A következő évben egy változatát megfesti az aldobolyi HOLLAKI-kúria nagytermének a falára.
54. A márc. 29-i ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, lásd következő dokumentum (részlet).
55. A levelet előző nap megírhatta már, és aznap gépelte, vagy előző nap csak megkezdte, és aznap fejezte be. Az ápr. 9-i kivonatból és jegyzetből egyértelmű, hogy a „tegnap” erre a napra vonatkozik.
56. Az első KÓS márc. 29-én írt levele, a második a valószínűleg ápr. 9-én megkapott. A rajzok nem maradtak fenn.
57. Aláíratlan másodpéldány.
58. SzNM It. 78-1932.
59. Aláírás nélkül. (FADGYAS Anna megjegyzése: Igazgató úr eredeti levele küldetett el.)
60. KÓS Károly, nyilván.
61. Muzeul Național Săuceș – Székely Nemzeti Múzeum, Sft. Gheorghe–Sepsiszentgyörgy, 193.. fejléccel. Expressz ajánlva küldték el.
62. KÁSÁS Ernő (1901–?), festő, újságíró. A Székely MIKÓ Kollégiumban CSUTAK Vilmos tanítványa. Festői hajlamában GYÁRFÁS Jenő irányította, majd a budapesti képzőművészeti főiskolán GLATZ Oszkár tanítványa. 1925-ben és a következő esztendőben Budapesten állít ki, majd évekig Amerikában él, ahonnan hírlapokat (pl. *Székely Nép*) tudósít.
63. NAGYBOROSNYÓI BARTHA János, CSUTAK Vilmos osztálytársa, utóbb Kolozsvárt jogot végez, 1920 után Budapesten királyi főügyész-helyettes.
64. Nagyméltóságú Gróf BÁNFFY Miklós nyugalmazott külügyminiszter úrnak, Budapest, REVICZKY utca 5. sz.
65. KERTÉSZ K. Róbert (1876–1951), építész, a magyar népi építészet emlékeinek korai gyűjtője (1903–1905) és épületein feldolgozója, KÓS Károly műgyűjtője évei alatt az ókori építészet tanszék tanársegéde. CSUTAK levelének keltezésekor a vallás- és közoktatásügyi minisztérium művészeti osztályvezetője, a század elejétől nagyszabású építőprogramok megvalósításának részese.
66. SzNM It. 223-1934.
67. Cím: Str. Căpitanului 6a I.
68. Az emeleti díszterem előtti, jelenleg az ősfoglalkozások tárgyi emlékeit bemutató teremnek az eredeti kettősötzottságban déli (a lépcsőház felőli) része.
69. BARABÁS Márton tervrajza alatt további részletek az öltöző tervezett kialakításához: „A mennyezetre cca. 36 négyzet alakú festett lap fér el; a., b., a folyosóval szemben lévő fal sarkaiban lévő két kiugrásra, az orgona díszítéseinek felhasználásával fa burkolat; c., ajtóra a sekrestye gyönyörű színes ajtajának hasonmása (az innesső oldalára); d., ablakot belőlről a templomablak formájára lehetőleg átalakítani; e., ajtó innesső oldalára a gyönyörű templomajtó, falba illesztett ajtótokkal. A fal élére az ominózus szentségtartó kópiaja. Jobb kis oltár: Madonna-kép. Ruhatár: Fogasok a szemétre. Illetőleg falba hajtható vas fogasokat a folyosóra. Vízvezeték, villanykapcsoló a folyosóra.”
70. SzNM It. 248-1942.
71. VARGA Nándor Lajos, Budapest VI. ANDRÁSSY út 71. a fejléccen.
72. A levél felső margóján HERPEI ceruzával: Az uo. levő Q címbetű pedig megtalálható a III. k. 119.b. levélen. *Chronicorum Turcicorum, In quibus Turcorum Origo, principes, etc. expon.*
73. HERPEI ceruzás beszúrása: I: 10/a.
74. HERPEI ceruzás beszúrása: III: 237/a.
75. Alighanem elírás a négyzetméter helyett.
76. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy a fejléccen.

77. SzNM It. 248-1942.

78. A főépület új, északnyugati szárnyát ugyancsak KÓS Károly tervezi, de a háború miatt csak négy évtizeddel később épül meg.

79. SzNM It. 352-1942.

80. VARGA Nándor Lajos, Budapest VI. ANDRÁSSY út 71. a fejléccen.

81. SzNM It. 352-1942.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve a megemlékezés szövegét, kötet szerkesztési szempontok indokolták. **Szerk. megj.**)

Köszönetnyilvánítás

A „Centrumok” programot az ARANY János Közalapítvány támogatja. Ezúton is köszönjük.

Planuri de decorare interioară a Muzeului Național Secuiesc (1911–1943)

(Despre publicare)

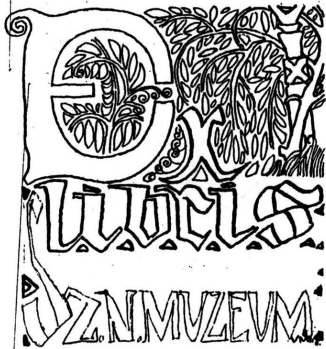
În vederea decorării interioare a Muzeului Național Secuiesc s-au făcut planuri importante încă de la început. Izburcirea primului război mondial, lipsa de fonduri din perioada interbelică și din anii celui de-al doilea război mondial, precum și unele divergențe de opinii nu au permis până la urmă îndeplinirea acestor planuri. Totuși, datorită participării unor artiști ca Nándor Lajos VARGA, Károly KÓS, contele Miklós BÁNFFY, Imre NAGY, Márton BARABÁS, Károly GULYÁS, chiar dacă picturile murale și pe sticlă visate de ei nu s-au realizat, povestea acestora constituie un capitol important al istoriei Muzeului și prezintă interes considerabil pentru istoria artei maghiare transilvănene.

Plans for the Inner Decoration of the Székely National Museum (1911–1943)

(About the publishing)

For the inner decoration of the Székely National Museum there had been made important plans from the beginning. The outburst of the First World War, the lack of funds in the period between the wars and the Second World War as well as some differences of opinion finally did not allow the carrying out of these plans. However, thanks to the participation of some artists like Nándor Lajos VARGA, Károly KÓS, the count Miklós BÁNFFY, Imre NAGY, Márton BARABÁS, Károly GULYÁS, even if the mural paintings and those on glass they had dreamt about could not be carried out, their story represents an important chapter in the history of the museum and raises great interest for the history for the Hungarian art in Transylvania.

Tisztelt Tánár Úr!

Igéretéhez képest most íme itt kéldöm az Ék librist.
Két darabot készítettem válassza késett; az egyik általánosabb jellegű: sákelv fejével; a másik: a múzeum bejáró Kapuval. Ha azonban az egész múzeum képet ornamentizálna gondolnia helyesebbnek a tervezésre a Tánár Úr, úgy akkor kérdem elküldeni a múzeum fényképét, de németen szerint a nagy eszű részletek miatt elvesztene az Ék libris eredeti, határozott jellegét. Ha pedig egyik sem volna megfelelő "szív" kérdem ráterveit s én új tervet fogok készíteni vagy esetleg még ~~új~~ közbe is fogok egy-egy tervet elküldeni a határozott kizárásával.

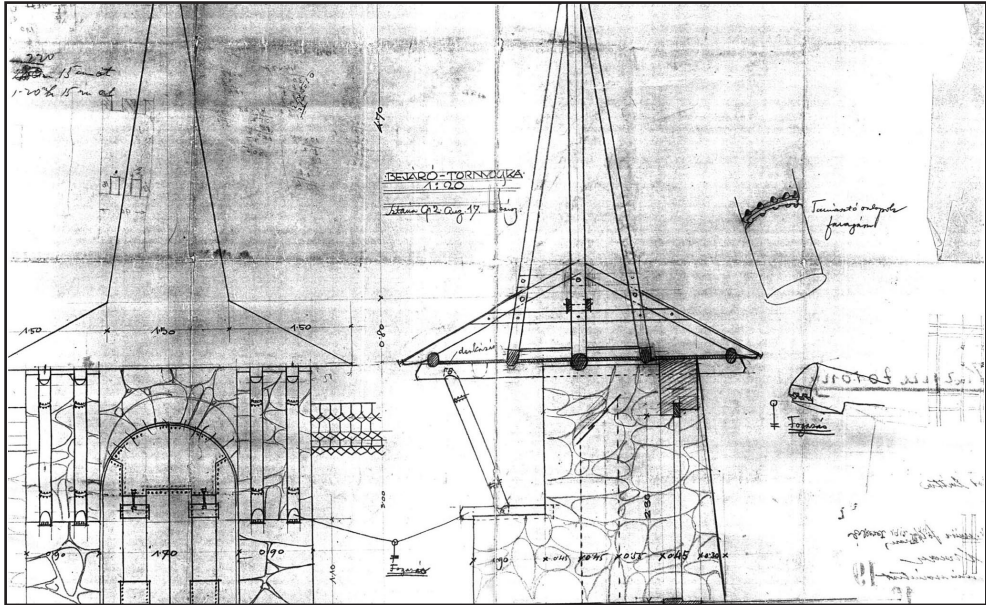
az anyagi támogatás reményében (Bost?) maradtam hűbélye

Varga Nándor
I. é rajtunaj.

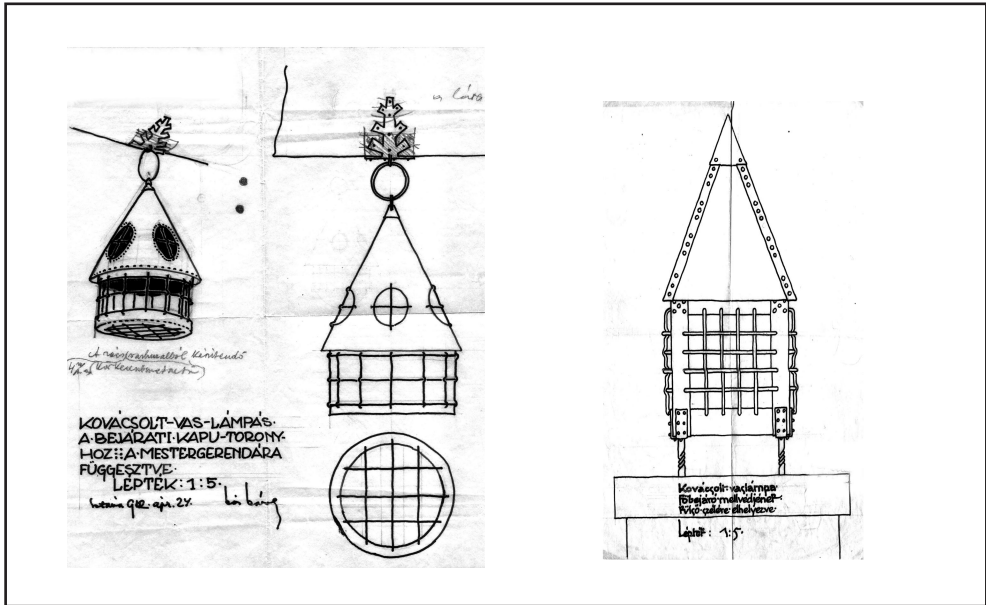
Budapest 913. IX. 30.

1. ábra VARGA Nándor Lajos LÁSZLÓ Ferenc kérésére tervezett ex libris-terve a múzeum bejáró tornyocskájával (1913).

2. ábra A bejáró tornyocska tervvázlatai (KÓS Károly).

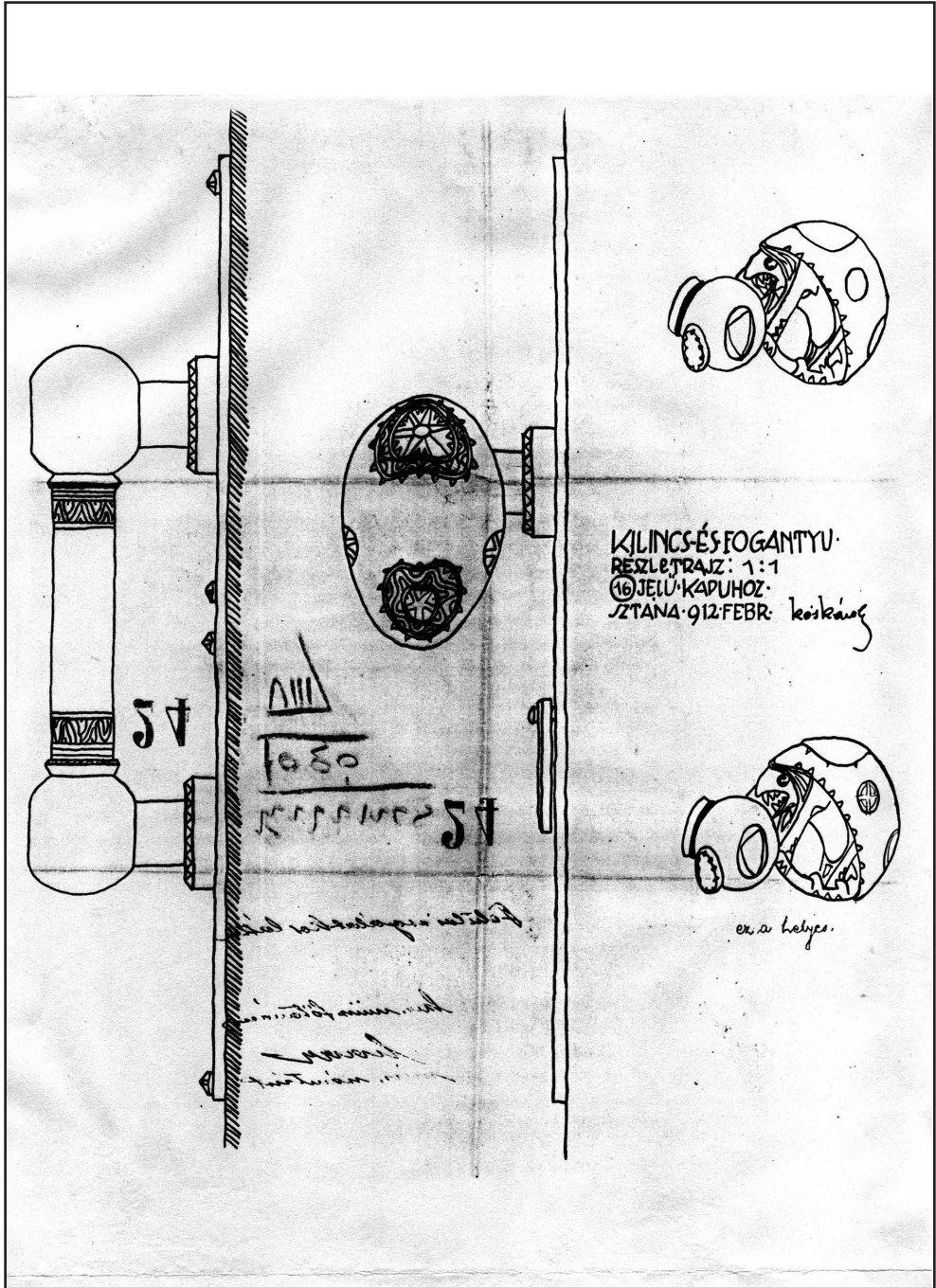
3. ábra A bejáró tornyocskára (balról) és a külső lépcsőfeljáró mellvédjére tervezett lámpás (jobbról).

6. ábra A főbejárat terve (bal alsó rajz) a kőfaragványokkal (jobb alsó rajz) és a névfelirattal (fent).

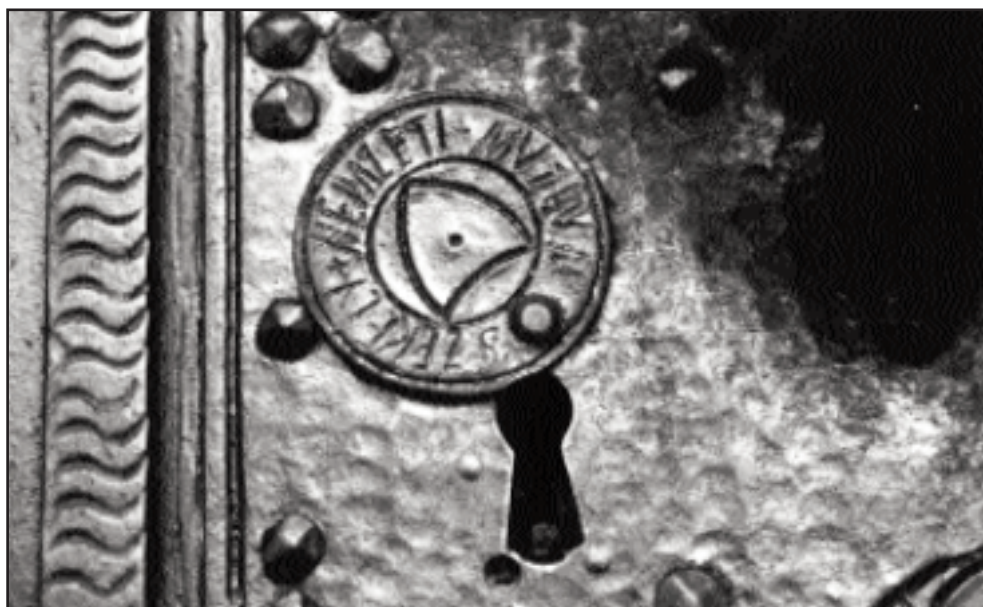

7. ábra A főbejárat kilincének tervdrajzai.

8. ábra A főbejárat megvalósult kilincse.

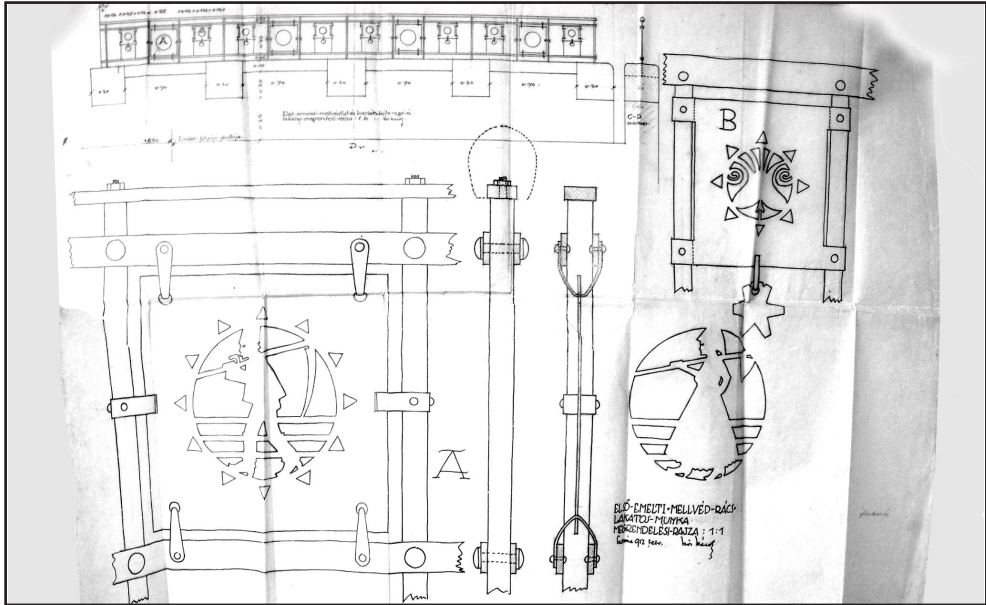
9. ábra A kilincs alatti körvéset.

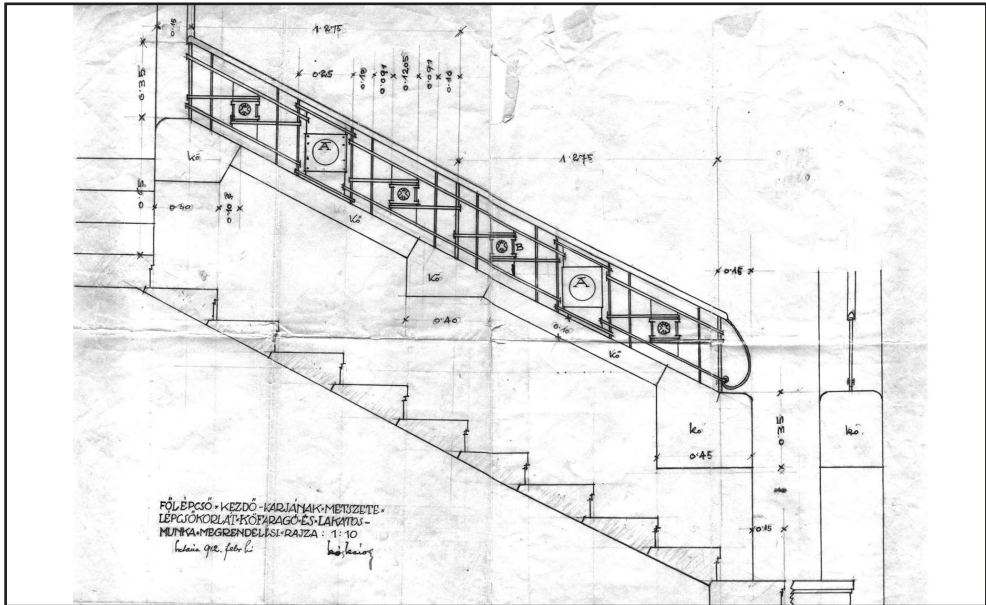

10. ábra A főbejárat megvalósult tolórácsa, lámpása.

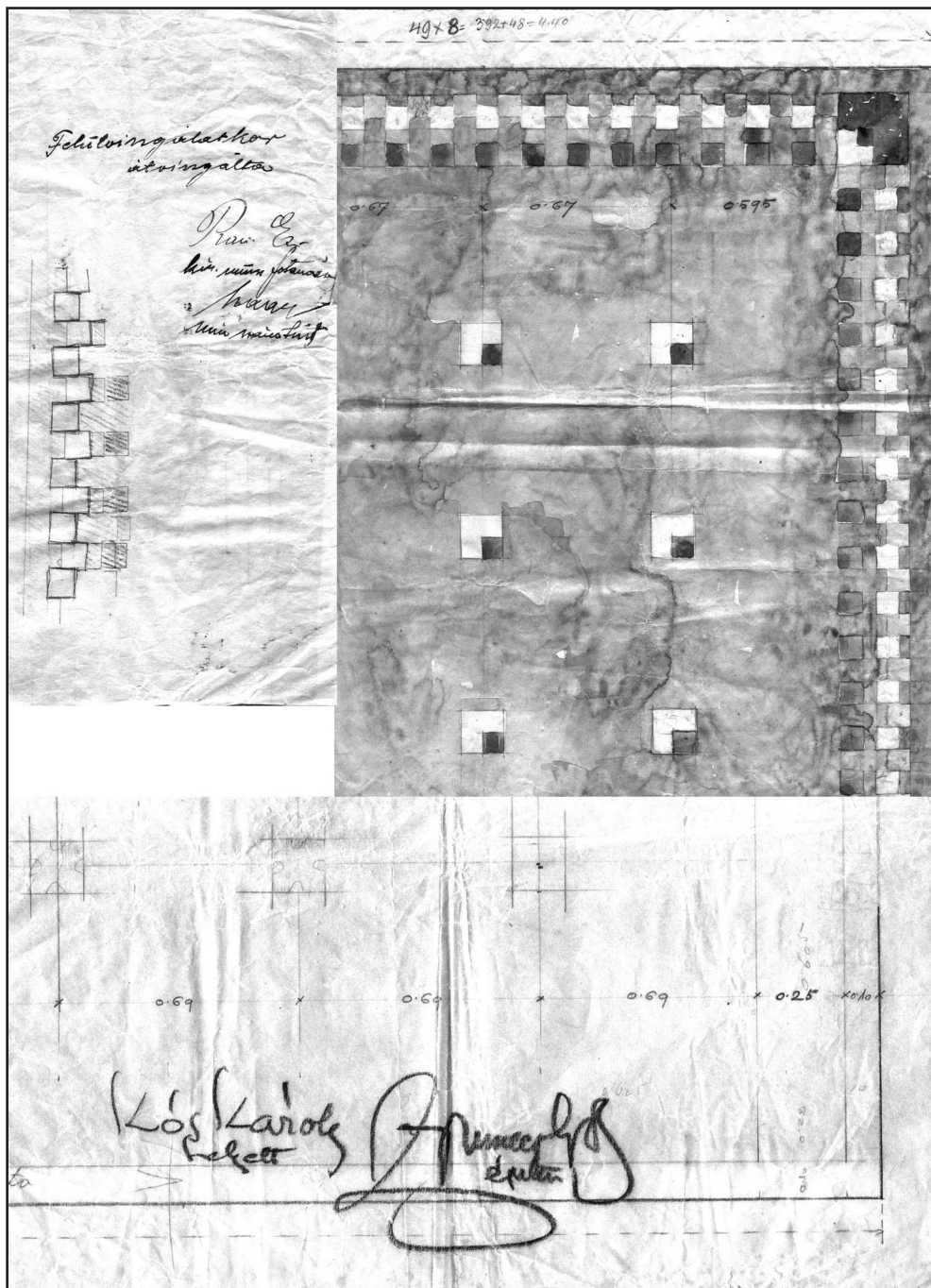

11. ábra Kovácsoltvas-elemek terve a lépcsőház emeleti mellvédjére.

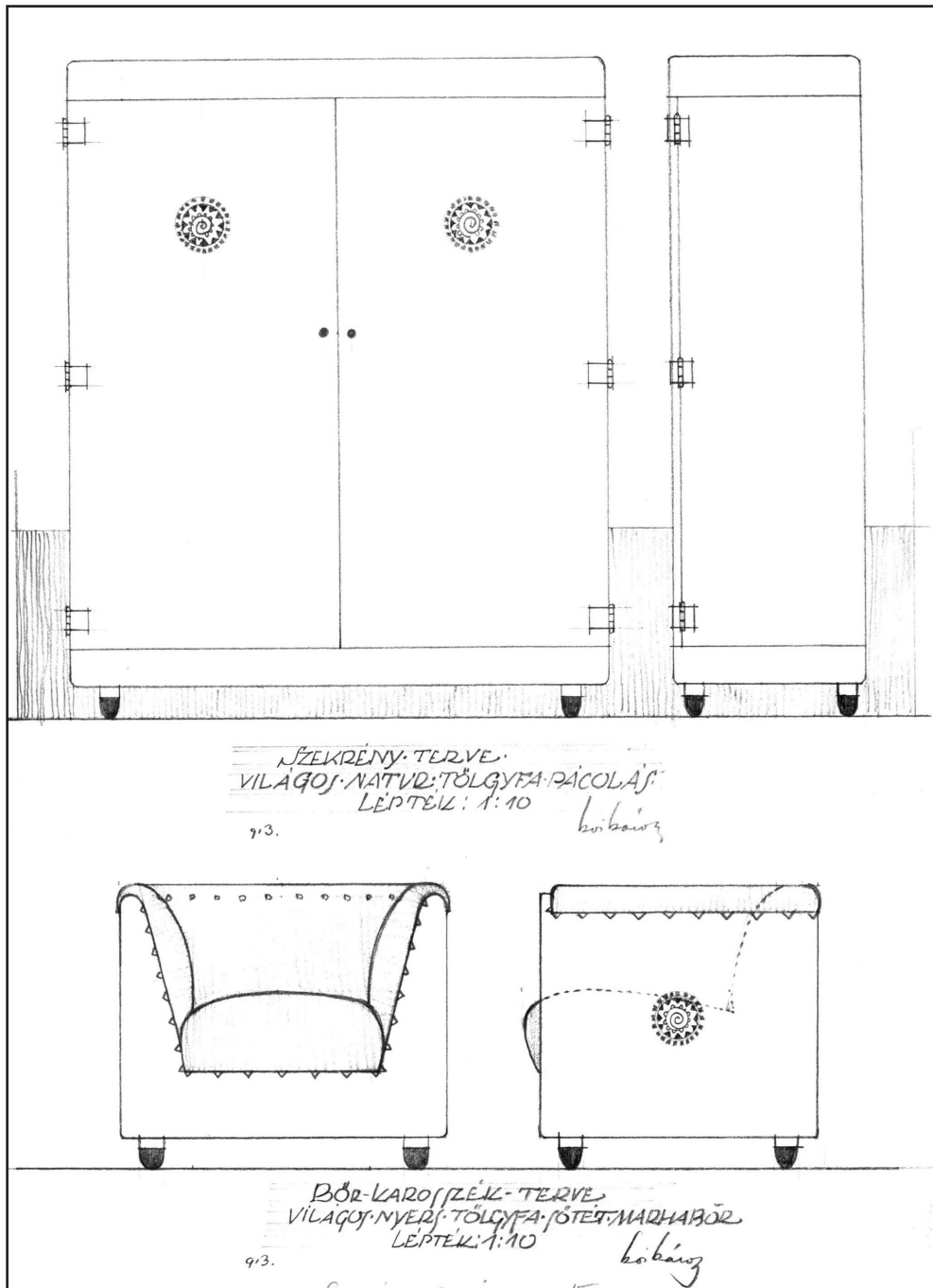
12. ábra A lépcsőházi lépcső eredeti terve, kovácsoltvas mellvéddel.

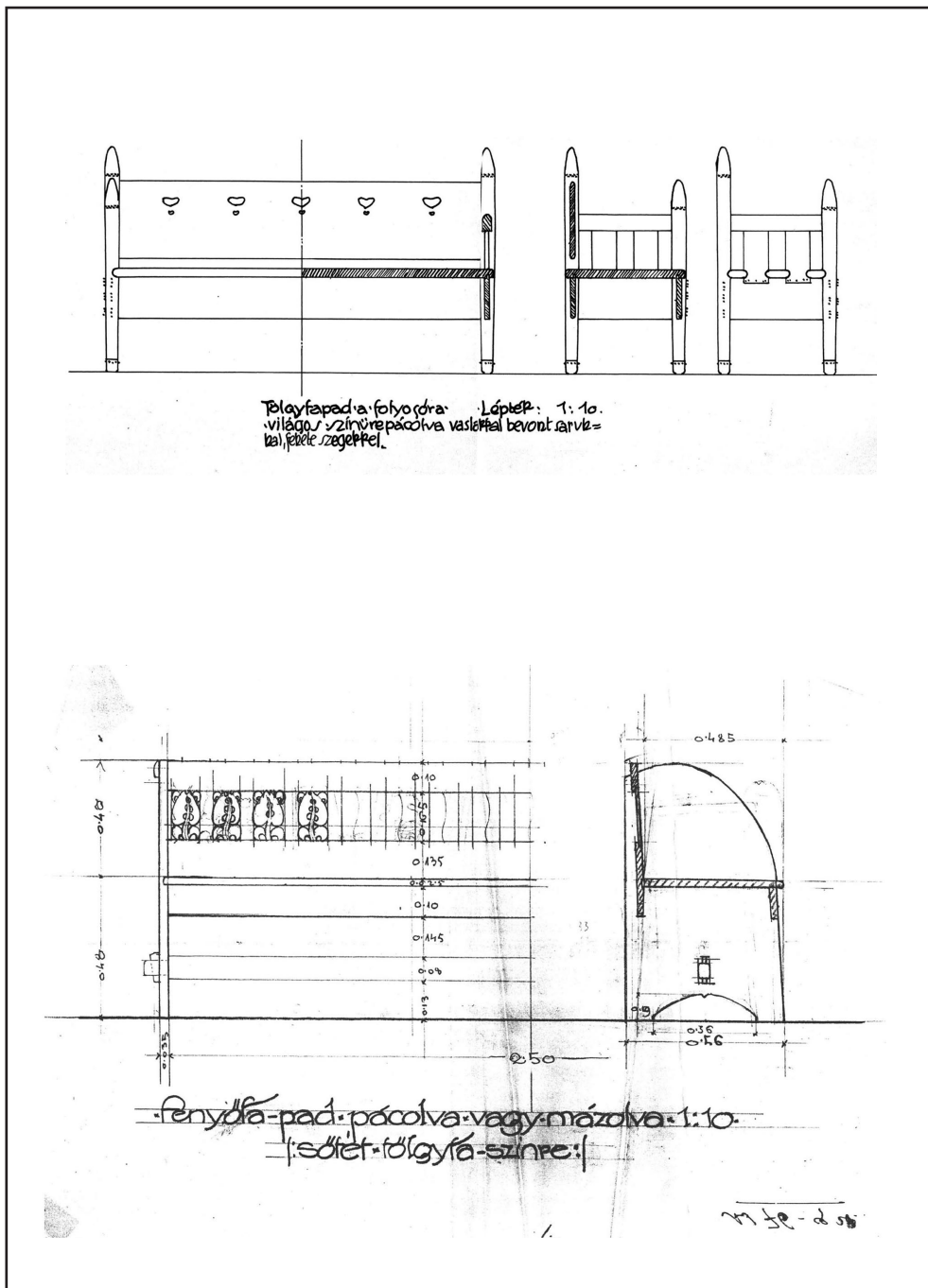
13. ábra Az előcsarnok mozaikjának megvalósult terve (KŐS Károly – ZRUMECZKY Dezső).

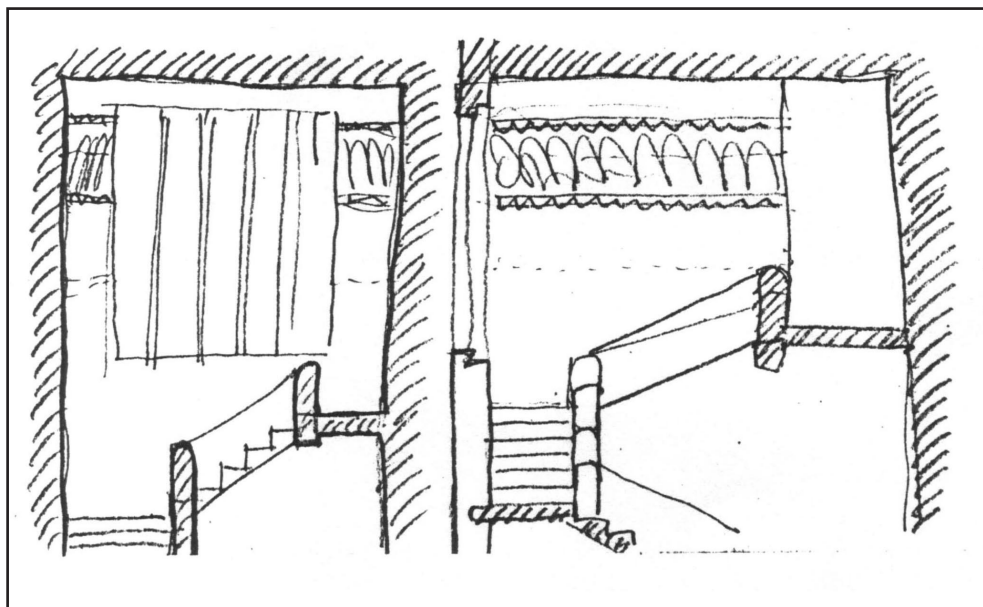

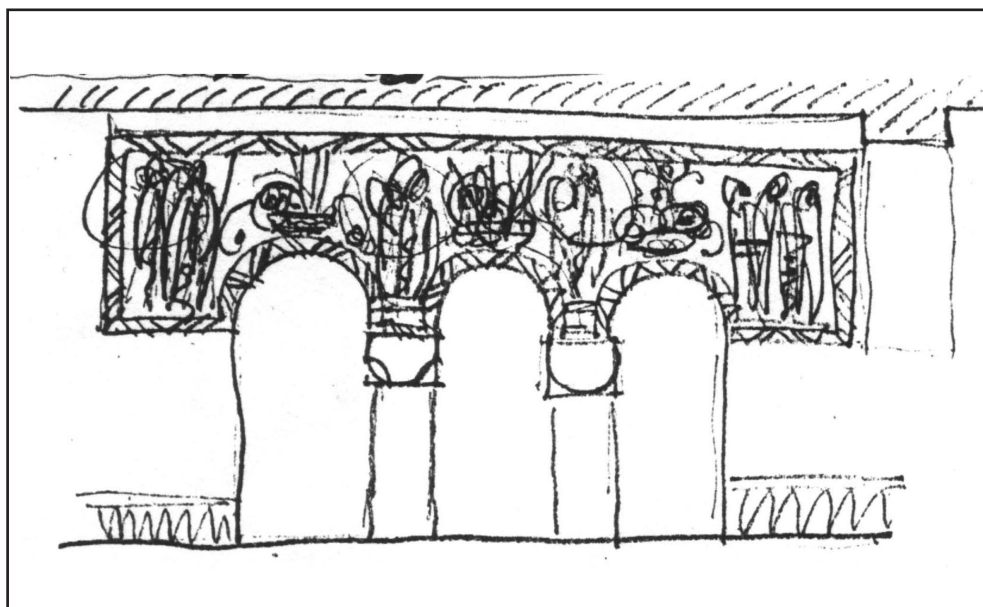
16. ábra KÓS szekrény- és fotelterve múzeumi irodába (?).

18. ábra KÓS Károly terve a lépcsőház fal- és ívegfestményekkel való díszítésére (1932).

19. ábra KÓS Károly falfestmény-terve az előcsarnok és a lépcsőház előtti folyosó közötti árkádsorra (lépcsőház felőli oldal, 1932).

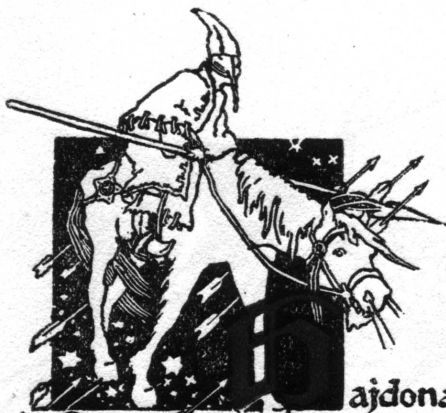

20. ábra A múzeumépülettel egykorú marosvásárhelyi kulturpalota fényképe, GULYÁS Károly megjelölte részletekkel.

21. ábra A marosvásárhelyi kulturpalota Attila-mondakör tárgyú üvegfestményei (TOROCZKAI-WIGAND Ede, 1913; GULYÁS Károly küldte felvételek).

ajdonába/régös-régön ...

Reka asszon reggejébe énekótek 'aj/be szépen:
 Sátorosház ereszajján/rozmalintos kerte marty-
 tyán királasszon amár szötte/messzű látó nagy
 üdőbe Matulláját hajtogatá potyolatát him-
 möl íra/királuřit e' ringata' Böcsü'alom/tarka
 ötés/jóvaslato' álomfejtés/béborítá östvehajnal.
 Tatosesillag/sárogcsillag sajhog véle. Hadak-
 úta nagy fölfénye: Csaba mindön örök sége.
 Egyre várja/visszavárja dali népe.
 Serpadmajba/hargitába vagyon ama éds-
 anyámnak... En derága szüledajkám...
 Utú való kopjafája pávaszömmé' kirovázza...
 Az ú lölke lölköm ójja/örökkétig' út sirajja. U-
 vére'vé' belém óta/rátok örökü' óhajtá s örzi
 hamvó hűv szüvive':
 "Édsegy népöm thejt székön!"

22. ábra TOROCZKAI-WIGAND Ede, *Csaba királyfi*,
 in: Hajdonába régös-régön, Budapest, 1917 (megírása Marosvásárhely, 1910) [9].

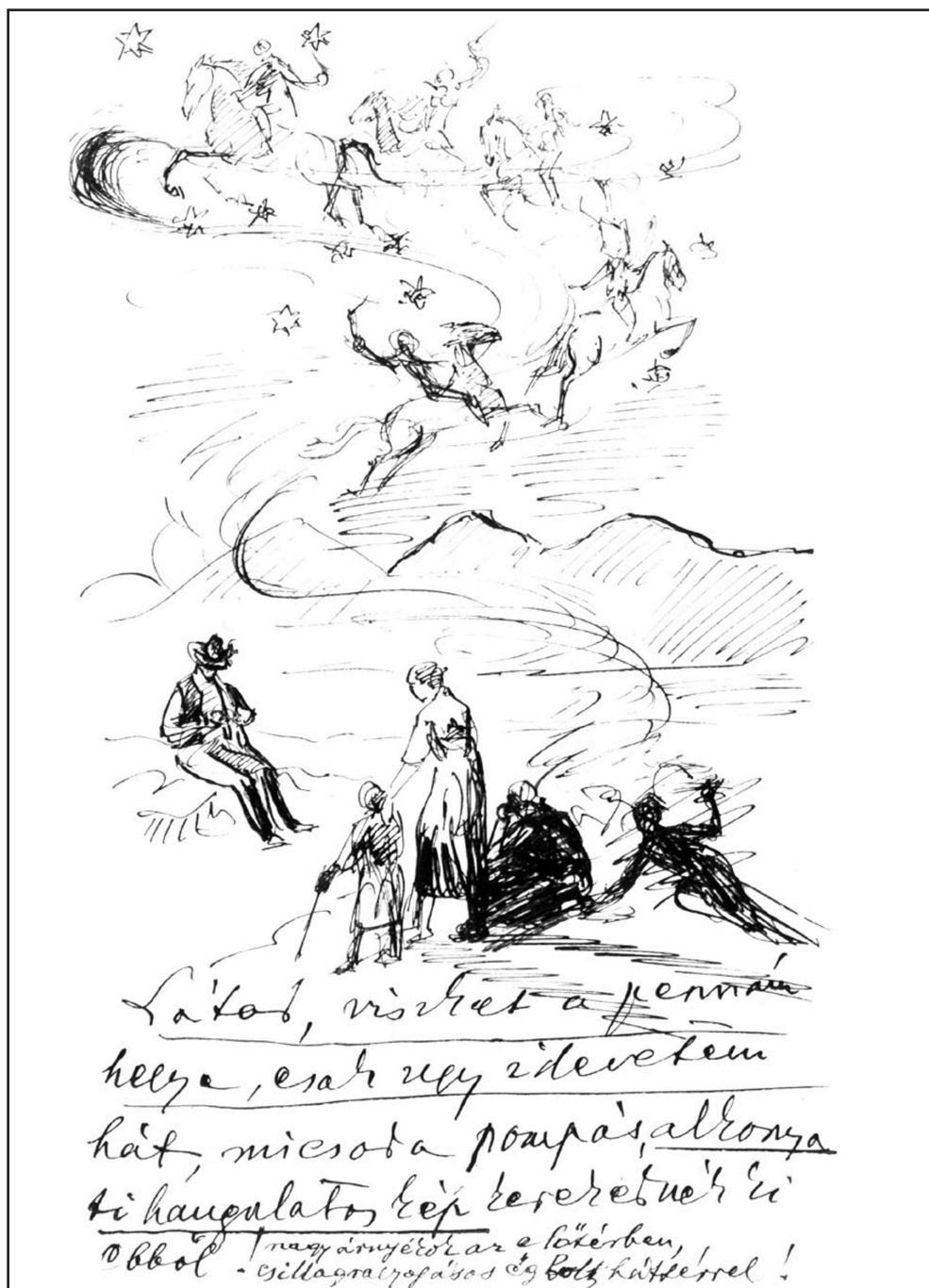
23. ábra KÓS Károly, *Csaba királyfi*, in: *Attila királrról ének*, Sztána, 1923, [17].
(Első megjelenése: *Magyar Iparművészet*, 1909).

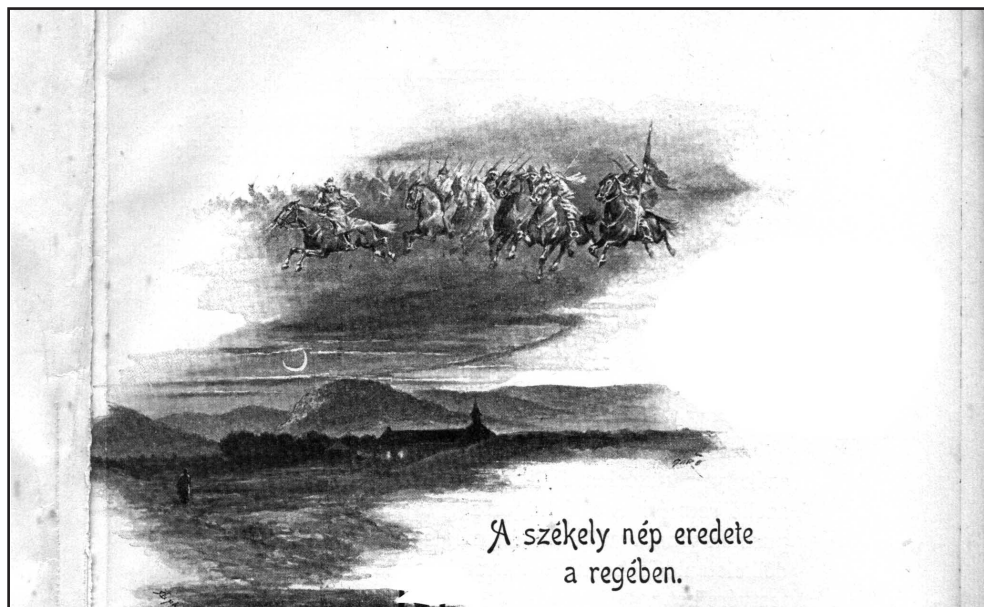
24. ábra Gr. BÁNFFY Miklós, *Csaba királyfi*
(üvegfestmény-terv a Székely Nemzeti Múzeum lépcsőházába, 1933).

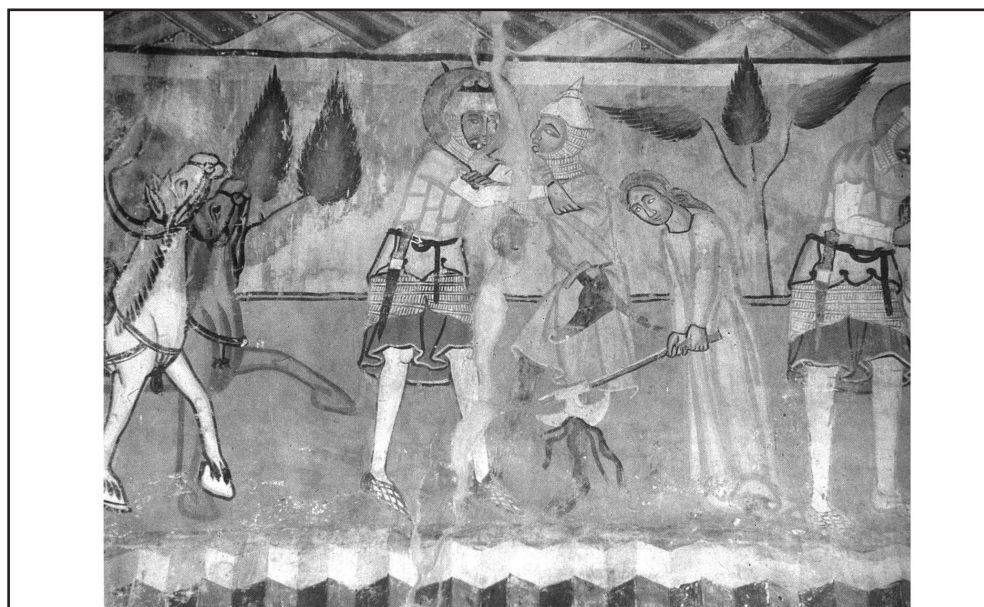

25. ábra GULYÁS Károly rajza (*Hadak útja*) a CSUTAK Vilmoshoz írt levelében (1933).

26. ábra *Hadak útja*. HANKÓ Vilmos *Székelyföldjének* (Budapest, 1896) historizáló illusztrációja (GORÓ Lajostól) a székelyudvarhelyi Budvárral és Jézus-kápolnával.

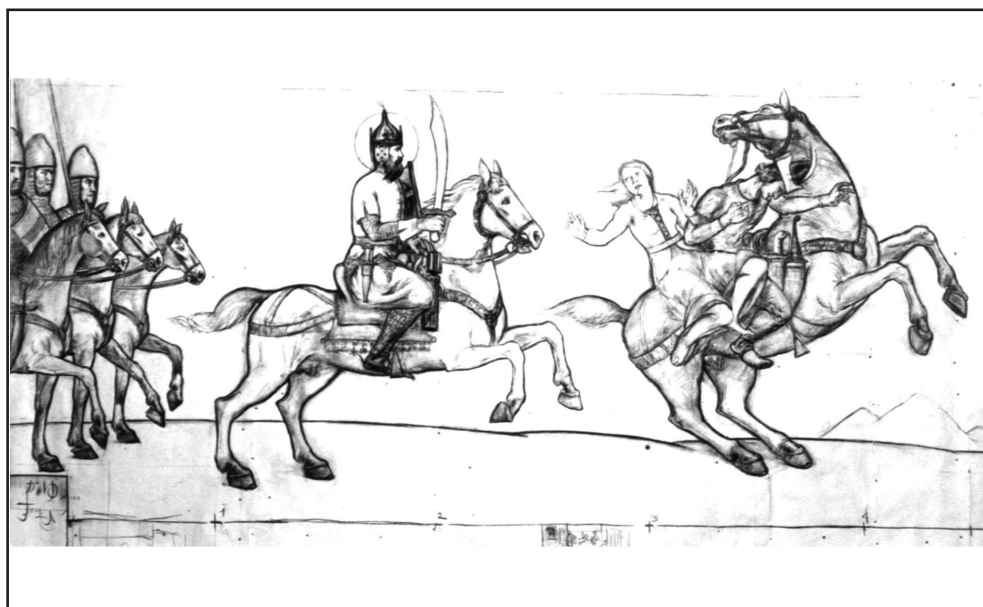

27. ábra Szent László küzdelme a kunnal a Székely Nemzeti Múzeum (NAGY Géza és HUSZKA József) által feltárt gelencei freskón (14. sz. közepe). (JANKOVICS Marcell, „Csillagok között fényességes csillag”, Bp., 1987, 120 alapján.)

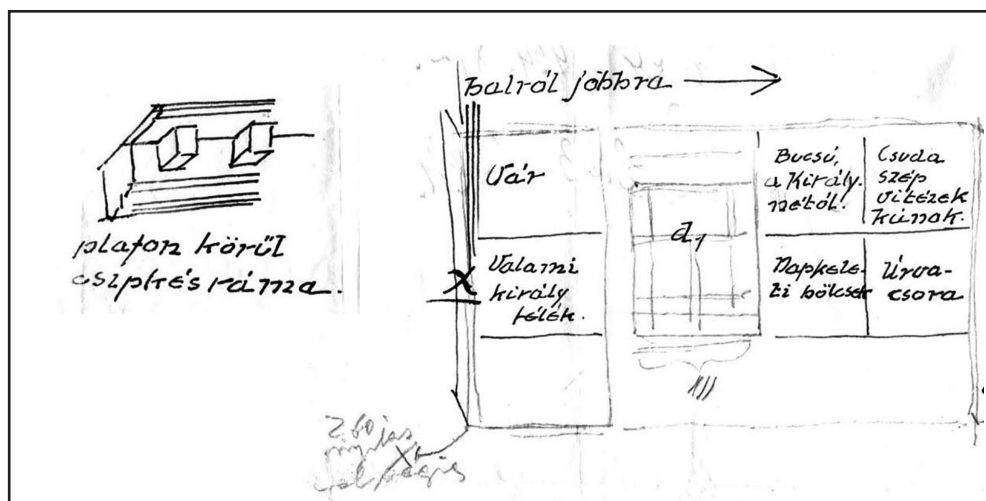

28. ábra VARGA Nándor Lajos, *Attila és serege*
(falfestmény az aldobolyi HOLLAKI-kúria nagytermében, a gelencei freskók jellegzetes alsó szegélydíszével).

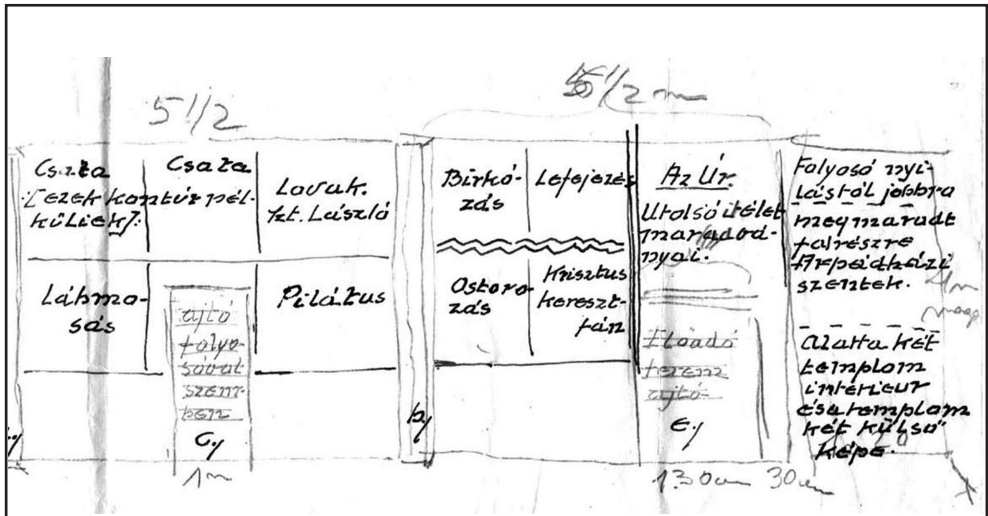
29. ábra VARGA Nándor Lajos, *Szent László-legenda*
(tus, vázlat a HOLLAKI-kúria triptichonjának másik képéhez).

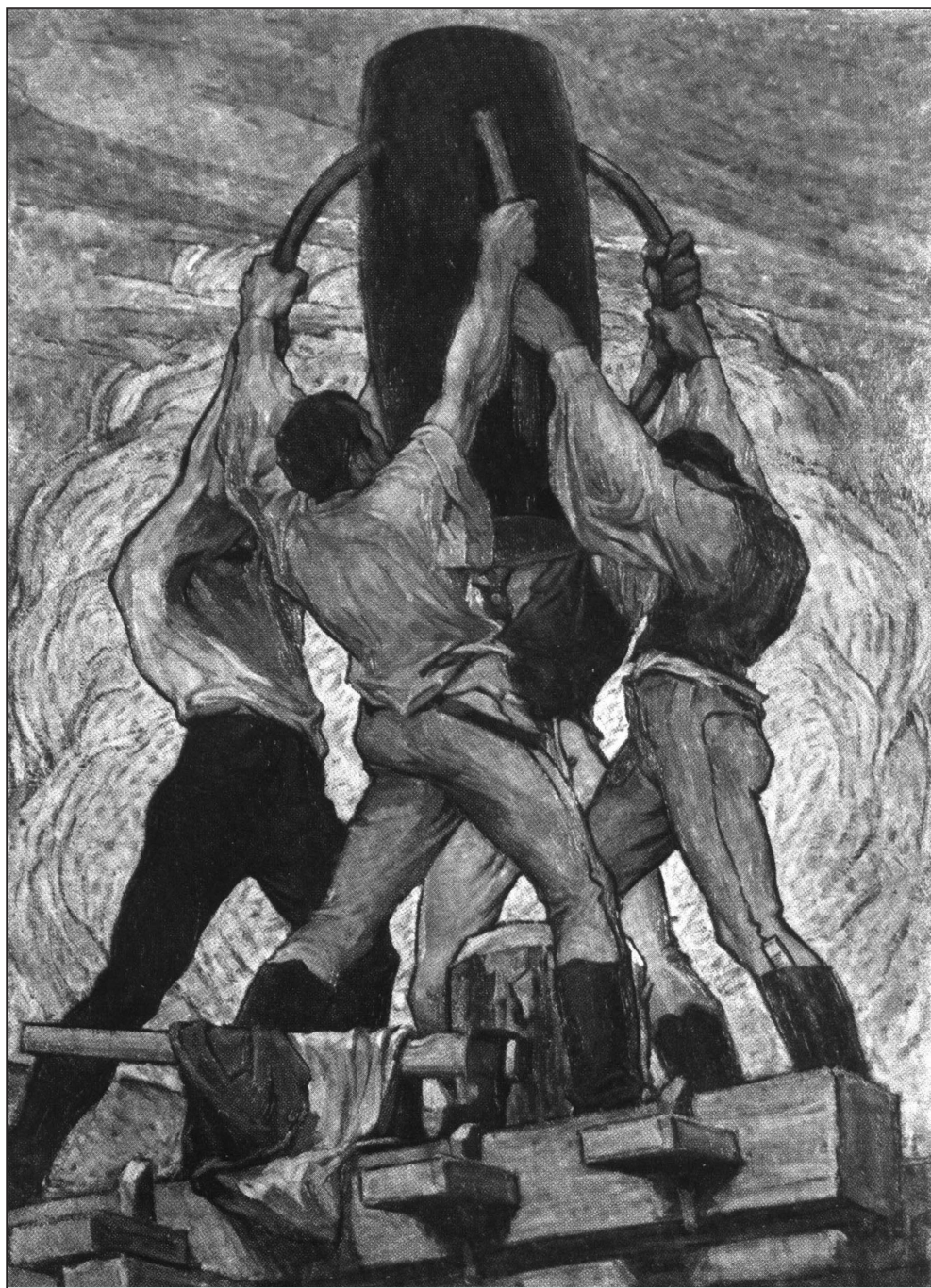

30. ábra BARABÁS Márton tervvázlata a Székely Nemzeti Múzeum öltözőjének kifestéséről (1933), illetve másolatai két részletről (*Utolsó vacsora*, balra lent; *Krisztus a keresztfán*, jobbra lent).

31. ábra MÁRTON Ferenc, *Gátkötő csiki székelyek* (1912). Dr. TUSNÁDI ÉLTHES Gyula könyve (MÁRTON Ferenc, Bp., 1940, 21 utáni tábla) alapján.

